Anna Schirlbauer

FILOLÓG PETER TVRDÝ (1850–1935) – ŽIVOT A ŽIVOTOPIS

Doplnky, úvahy a poznámky prapranetere

Obsah:

Osobne …
Biografia?
Rodinné tradície
Gymnázium
Budapešť
Rusko – Cherson, Azov, Jerevan, Baku, Odesa
Synovia a netere Petra Tvrdého
Kto bol strýčko Arpád, I.
Čo rozprávala stará mama, I. + II.
Príčiny tragédie?
Ďalších 12 rokov na Ukrajine
Syn Vladimir Petrovič Tvjordyj
Odchod či útek a cestovný pas Petra Tvrdého
Doma
Problém „životopis“
Kto bol strýčko Arpád, II.
Osobne …

Viedeň, 16. decembra 2020

© Anna Schirlbauer 2020. Všetky práva vyhradené.
Citovať možno len vo zvyčajnej dĺžke a s uvedením URL. Prebratie dlhších úsekov ako aj všetky druhy komerčného využitia (rozmnožovanie, preklad, verejné čítanie atď.) sú povolené len s písomným súhlasom autorky.
www.anna-schirlbauer.com

Osobne … Keď sa v Žiline 23. júna roku 1970 konala oslava 120.výročia narodenia Petra Tvrdého s odhalením pamätnej tabule, moje vedomosti o ňom sa dali vtesnať asi do troch viet. Jeho vzhľad zachytávali dve fotografie v starom rodinnom albume a tri staré negatívy vo fotoarchíve môjho otca Igora Grossmanna. A v knižnici odpočíval praprastrýkov *Slovenský frazeologický slovník*. Až neskôr k týmto *relikviám* pribudla diplomová práca mojej sestry. Známy neznámy Peter Tvrdý? Pre filológov a historikov, a teda v pomerne uzavretom kruhu odborníkov, bol jednou z osobností slovenských dejín, v rozvetvenej Tvrdovskej rodine ešte prežívali zbytky osobných spomienok – čím bol ale pre verejnosť?

Peter Tvrdý (archív rodiny Grossmann)

Pohľad absolventky niekdajšej strednej školy na vyučovanie literatúry materinského jazyka a jeho dejín: dátumy, roky, suché údaje. A pár odstavcov s veľkým pátosom o národovcoch – bez hlbšej analýzy, bez historického kontextu s národnostnými hnutiami v iných krajinách (veď nielen Slováci, ale aj Srbi, Chorváti a ďalšie národy sa hlásili o svoje práva). A k tomu povinné čítanie slovenských kníh, ktoré zväčša existovali v celom meste hádam v troch exemplároch. Kto z nás mal možnosť držať ich vôbec v ruke? Keď potom prišlo na vyžadovaný protokol prečítaných povinných titulov, boli sme neveľmi vynaliezaví. Ktosi kdesi predsa len zohnal akýsi – povedzme – obsah diela, možno od staršieho brata, a hneď sa začalo masové opisovanie. Výsledkom bolo, že takmer celá trieda mala v zošitoch veľkého formátu takmer doslova ten istý „donebavolajúci nezmysel“: namiesto celkového pohľadu na samotné dielo pár úbohých detailov vytrhnutých z kontextu a násilne natiahnutých do šírky. V školskom roku 1967-1968, v čase politického odmäku, sa dialo veľké dobiehanie: hodiny slovenčiny a literatúry boli zrazu sťaby experiment, znovu-objavovali sa na nich dovtedy zakázaní spisovatelia a zakázané knihy. Naše hodiny spočívali v tom, že sme do zošitov prácne písali, čo o nich diktovala profesorka. (Poznala sama tú matériu, ktorú nám týmto spôsobom musela prednášať?) Učebnica neexistovala.

Takto vyzerala situácia maturantov v humanitnej triede strednej všeobecnovzdelávacej školy pokiaľ ide o vzťah k materinskému jazyku a k jeho histórii. Kdeže tam bol priestor na Petra Tvrdého! V tomto ohľade som bola nevedomá – asi ako všetci ostatní.

Peter Tvrdý bol pre moju generáciu iba efemérnou postavou. Reálne prítomnou bol, aspoň pre mňa osobne, Ján Beňadik, horlivec, zanietenec, ktorý približne vtedy začal oprašovať zaviate stopy Petra Tvrdého a pokúšal sa dostať ho do povedomia národa. Bolo to po krátkom období voľnosti a následných udalostiach v 1968, kedy sa začalo opäť politicky pritvrdzovať, na obzore bola normalizácia. Celých dvadsať nasledujúcich rokov ako aj dve desaťročia predtým nebolo pre panujúci režim práve najvítanejšie uctievať pamiatku človeka, ktorého dobrá polovica života (dovedna 46 rokov) sa odohrávala v cárskom Rusku – a teda nie v bratskom Sovietskom zväze – a druhá v tesnom kontakte s katolíckymi kňazmi.

Beňadik vyšiel takpovediac z objatia košiansko-prievidzkej tvrdovskej vetvy, priženil sa do tejto rodiny, a ako gymnazista dokonca osobne spoznal staručkého Petra Tvrdého. V 60-tych rokoch potom pochodil celú tvrdovskú rodinu, navštívil všetkých členov z bratislavskej a bytčianskej vetvy a nevynechal ani brata mojej mamy v Brezne, vtedy posledného kňaza v tvrdovskej rodine. Strýko Milan, v tom čase plný obáv a pesimizmu do budúcnosti, dôveroval iba ľuďom, ktorých už preveril čas. Čo čmuchá? Čo ho do vecí našej rodiny? – komentoval Beňadikove návštevy a ľakal sa jeho vytrvalosti. Ako farár poučený negatívnymi skúsenosťami s ľuďmi, ktorí sa príliš vypytovali na osobné veci mal strach z možných následkov. Začiatkom päťdesiatych rokov bol väznený.

Milan vedel všeličo, bol zasvätený do osudov Petra Tvrdého tak v cudzine, ako aj naposledy v Koši a na Myjave, kde vtedy jazykovedec striedavo žil u svojich synovcov-kňazov. Títo kňazi boli Milanovi strýkovia, u nich v mladosti trávieval prázdniny a tí ho aj presvedčili, aby sa vzdal snov o svetskej dráhe inžiniera a stal sa kňazom a tak zachoval dávnu tvrdovskú klerikálnu tradíciu. Z dedičstva po Petrovi Tvrdom sa dostalo neskôr k Milanovi pár knižiek, listov a fotografií. Nezostalo nič: pred smrťou zničil všetky materiálne rodinné pamiatky. A o tom, čo vedel o významnom jazykovedcovi, mlčal – ako napokon viacerí rodinní príslušníci. Patrili do kategórie ľudí, ktorí o minulosti nehovorili: tá patrila buď do spovedelnice alebo na dno duše, v žiadnom prípade verejnosti.

Keď na Beňadikov podnet pri príležitosti 120. výročia narodenia Petra Tvrdého v roku 1970 v Žiline slávnostne odhalili pamätnú tabuľu na budove bývalého obchodného grémia, a teda neďaleko rodného domu Petra Tvrdého,[1] môj brat a ja sme tam spoločne hájili farby „žilinskej“ vetvy Tvrdovcov. Naša stará mama bola totiž najmladšou neterou oslávenca. Pamätná tabuľa bola vtedy umiestnená zo záhadných dôvodov na budove, kde sme ako „gymnazisti“ (vtedy sa toto slovo oficiálne nepoužívalo, buržoázne *gymnázia* predsa neexistovali) iba dva, tri roky predtým mávali takzvané delené hodiny: polovica triedy sa na hodiny nemčiny presúvala do tejto viacmenej zhumpľovanej budovy, kde veľké kachle občas namiesto tepla šírili smrad a vyrážali kúdole hustého dymu.

Slávnosť sa konala za príjemného počasia, no pamätná tabuľa (žeby symbolicky?) dlho nevydržala... Odvtedy prešlo veľa rokov a ja sa zaoberám históriou. Dnes je tento sčasti prestavaný dom na rohu Burianovej medzierky a Horného valu farským úradom a súčasná, v poradí druhá tabuľa, dôstojne zdobí iný dom na Hornom vale.

[1] Rodný dom, ako objavil neskôr historik a archivár Peter Štánsky, sa kedysi nachádzal na rozhraní ulíc Horný val a Kováčska ulička, tam, kde dnes stojí budova VÚB.

Tri publikácie z obsiahleho Tvrdého diela s výraznými stopami používania sú dobrým ukazovateľom ich niekdajšej potrebnosti. *Slovenský frazeologický slovník* bol prvým rozsiahlym slovníkom novodobej spisovnej slovenčiny.

Biografia? Nie, nehodlám tu opakovať praprastrýkov životopis, ani napísať nový, chcem sa pristaviť pri niektorých aspektoch a momentoch doterajšieho, ktoré ma zaujali a prekvapili a niekedy aj zaskočili.

V podstate možno biografiu Petra Tvrdého zhrnúť púhymi tromi slovami: tvrdá škola života. Trochu obšírnejšie, no stále ešte stručne a heslovite: pôvodom z mnohodetnej žilinskej rodiny (zo siedmich detí zostali nažive iba tri); narodený 29. júna 1850 v Žiline, ľudová škola tamže, seminár a maturita v Banskej Bystrici, univerzita v Budapešti; odtiaľ predčasný odchod; štúdium a absolutórium na univerzite v Petrohrade; následne pedagogická činnosť v cárskom Rusku – Ukrajina, Arménsko, Azerbajdžan a opäť Ukrajina; ženatý, štyri deti; v roku 1920 návrat do vlasti; odvtedy až do smrti (1935) bohatá lexikografická činnosť.

Pri čítaní podrobnejších životopisov – najmä zatiaľ najobšírnejšieho z pera Jána Kamila Beňadika (*Peter Tvrdý – život a dielo,* 1969), ktorý zostal v rukopise[2] – sa zo zozbieraných informácií vynára hneď niekoľko bielych miest. A ďalšie otázniky pribúdajú, keď sa pozerám na svojho praprastrýka v širších súvislostiach a na pozadí dejín. On sám „prezradil“ oficiálne iba minimálnu dávku informácii o sebe v tzv. *Krátkej autobiografii*, aj to až na sklonku života.[3]

[2] Ján Kamil Beňadik: *Peter Tvrdý – život a dielo* (strojopis), 1969 (ďalej v texte iba s krátkym označením *Beňadik, Tvrdý 1969*). Krátka verzia vyšla ako brožúra pod názvom *Peter Tvrdý*, Prievidza : Miestny odbor Matice slovenskej 1970 (ďalej iba Beňadik, Tvrdý 1970). Predtým bol uverejnený dlhší životopis od Eugena Jónu: *Slovenský slovnikár Peter Tvrdý*, in: Slovenská reč, 26(1961)/ 1, str. 18-31.

[3] Peter Tvrdý: *Krátka Autobiografia* (rukopis), Slovenská národná knižnica, Literárny archív (ďalej iba SNK), fond Petra Tvrdého C-251 (ďalej iba *Krátka autobiografia*).

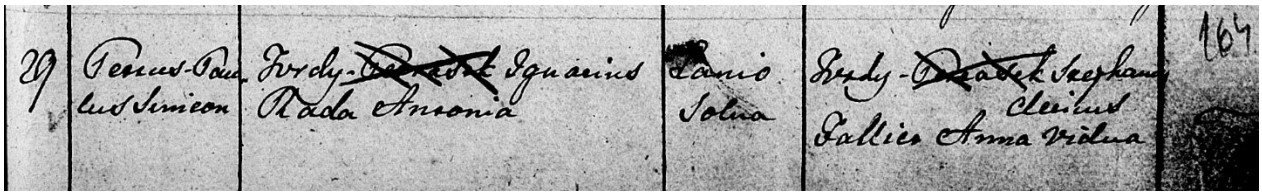

Matričný zápis narodenia Petra Tvrdého. Matrika krstených, Žilina, 29. júna 1850, pag. 405.
Krstným otcom bol jeho vlastný strýko Štefan Tvrdý, vtedy ešte iba klerik.

Rodinné tradície. Tvrdovci boli v prevažnej väčšine uvedomelí Slováci a mnohí z nich sa aj národnostne angažovali. Keď Peter V. Rovnianek (1867-1933), slovenský národovec v Amerike, začal navštevovať žilinské gymnázium, „býval u sváka Tvrdého, ktorého rozvetvená rodina patrila medzi najslovenskejšie toho času… u Tvrdých sa hovorilo len po slovensky a po latinsky.“[4] Aj keď sa tieto vety nevzťahujú priamo na Petrovho otca, svedčia o národnostnej orientácii rozvetvenej rodiny. U Tvrdovcov vládla aj iná tradícia,[5] ktorá sa zvykla prelínať s tou už spomenutou. Mávali pomerne veľa detí, „Boh ich požehnal deťmi“, hovorilo sa kedysi „a oni sa mu odplatili tým, že dali syna cirkvi“. A skutočne, z každej generácie sa prinajmenej jeden či dvaja stávali kňazmi. Čiže aj Petrov prvotný zámer stať sa kňazom mal reálne korene.

Bez nároku na úplnosť a presné udanie stupňa príbuzenstva uvádzam sled kňazov v Tvrdovskej rodine od konca 18.storočia:

- **Daniel Tvrdý**,spomínaný ako biskupský ceremoniár pri vysviacke chrámu v Skalitom v roku 1801.[6]
- **Juraj Tvrdý** (1780–1865), nitriansky kanoník, okrem toho mal aj iné vyššie kňazské funkcie v Nitrianskom biskupstve. 1832 vymenovaný za rektora tamojšieho kňazského seminára, podporoval finančne rôzne aktivity národnostné, humánne, cirkevné. Na dobročinné účely venoval vyše 40.000 zlatých, nerátajúc obnosy, ktoré rozdal chudobným študentom na ďalšie vzdelávanie.[7] Vysvätený 1803, začal ako kaplán na fare svojho príbuzného,[8] pôsobil v Jágri, Nitre, Drietome, Visolajoch a Púchove. Zaslúžil sa o zavedenie slovenčiny na nitrianskom gymnáziu od 1851. Pokračovateľ bernolákovských tradícií. Spoluzakladateľ Matice slovenskej a Spolku svätého Adalberta (neskôr: Spolok sv. Vojtecha).[9]

---

[4] Jozef Paučo: *Slovenskí priekopníci v Amerike. Slovak pioneers in America*, Cleveland (Ohio) : Prvá Katolícka Slovenská Jednota 1972, str. 315.
[5] Okrem kňazov treba spomenúť aj Štefana Tvrdého, ktorý bol žilinským richtárom na začiatku 20. storočia, a Vojtecha Tvrdého (1896 –1963), právnika, starostu a mešťanostu v Žiline, ktorý zastával aj funkcie v štátnej správe, politike a priemysle.
[6] Robert Stenchlák: *Skalité – história najsevernejšej kysuckej obce* (rigorózna práca pedagogickej fakulty), Ružomberok : Katolícka univerzita 2003, str. 73f https://www.skalite.sk/e_download.php?file=data/editor/26sk_1.pdf&original=skalite-historia-najsevernejsej-kysuckej-obce.pdf
[7] Constant von Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (zv. 48), Viedeň : Hof- und Staatsdruckerei, str. 172.
[8] Tamže.
[9] *Národní kalendár, na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1867*, Banská Bystrica: Matica Slovenská 1866, str. 254-261.

Juraj Tvrdý, olejomaľba od J. B. Klemensa (1859) (Matica slovenská, sign. 2043)[10]

- **Štefan Tvrdý** (1788– 1862), brat predchádzajúceho, nitriansky kanoník. Vysvätený za kňaza 1812, pôsobil v Trenčíne, Dolnom Hričove a Bytči 1818-1853, neskôr bol dekanom Bytčianskeho okresu. V r. 1837 sa stal titulárnym kanonikom a 1853 sídelným mladším nitrianskym kanonikom katedrálnej kapituly. V r.1849 funkcia dozorcu biskupského sirotinca v Žiline. Okrem toho bol: hradňanský archidiakon, 1860 titulárny prepošt „de Richnov prope Krompach in Scepusio",1861 kapitulský dekan, žilinský archidiakon,[11] tiež spovedník Nitrianskej kapituly. Stúpenec štúrovskej spisovnej slovenčiny, blízky spolupracovník Andreja Ľudovíta Radlinského a Franka Víťazoslava Sasinka,[12] jednateľ Matice slovenskej v Žiline.[13] Pomáhal pri zakladaní Spolku sv. Vojtecha. Finančne podporoval chudobných slovenských študentov[14] a katolícku misiu v Strednej Afrike [15]
- **Ján Tvrdý** (1803–?), vysvätený v Nitre 1827. Farár v Lednici a Nesluši.[16]
- **Ondrej/Andrej Tvrdý** (1813–1872), starší brat otca Petra Tvrdého. Vysvätený 1837. Farár v Kolároviciach, kde dal postaviť kostol a školu.[17] Jednateľ Matice slovenskej v Žiline.[18] Bol medzi kandidátmi do snemu v Budapešti v r. 1865-66.
- **Štefan Tvrdý** (1824– ?), mladší brat otca Petra Tvrdého. Pôsobil v Bošáci a Strečne.
- **Ignác Tvrdý (**1828–1904), vysvätený 1851. Pôsobil v Divine, Dlhom Poli, Belej pri Varíne, Dolnom Hričove, Vysokej pri Kysuckom Novom Meste, napokon v Čadci. Titulárny prepošt, tiež dekan turzovského dekanátu, jednateľ Matice slovenskej v Turzovskom jednateľstve.[19] 1891 titulárny prepošt, dištriktuálny dekan a inšpektor

[10] https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty/cair-ko1ka49/komentare
[11] Cisárske povolenie k povýšeniu do funkcie *Archidiakonus Solnensis*: Grazer Zeitung z 31. augusta 1860, str. 181; www.bytca.sk/files
[13] Letopis Matice slovenskej 1874, ročník 11(zv. 2), str. 31, Matica slovenská, Martin 1874).
[14] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdystefan
[15] 6. Jahresbericht des Marienvereines zu Beförderungen kath. Mission in Central-Afrika, 1857 Wien, str. 45 a 51
[16] http://farnost.neslusa.eu/2016/01/knazi/ http://farnost.neslusa.eu/2016/01/knazi/ https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyjan1803
[17] http://www.kolarovice.eu/farnost-1/historia/dejatelia/
[18] Napríklad in: *Letopis Matice slovenskej 1874*, ročník 11(zv. 2), str. 31, Matica slovenská, Martin 1874)
[19] *Letopis Matice slovenskej 1874*, ročník 11(zv. 2), str. 130, Matica slovenská, Martin 1874 (zápisnica zo zasadnutia)

elementárnych škol v Čadčianskom dištrikte. Previedol veľkú opravu kostola.[20] 1854 krstil v Žiline svojho synovca Eduarda.

- **Eduard Tvrdý** (1854–1933), vysvätený 1877. Pôsobil v Dolnom Hričove, Predmieri, Terchovej, Kys. Novom Meste, Veľkom Rovnom, Rajeckej Lesnej, od 1900 v Kolároviciach pri Bytči. V roku 1927 honorárny dekan. Prejavoval sa ako národovec.[21]
- **Jozef (František) Tvrdý (**1868–1956), vysvätený 1891, Kolárovice, Dolný Hričov, Turzovka, od 1903 Lietava. 1922 titulárny dekan, 1928 dištriktuálny inšpektor ľudových škol a biskupský komisár stredných škôl v žilinskom obvode. Prejavoval sa ako národovec.[22]
- **Ján Tvrdý** (?– ?), farár v Turzovke 1888-1893. 1893 sa stal dištriktuálnym dekanom.[23]
- **Arpád Tvrdý**, najstarší synovec Petra Tvrdého – pozri v kapitole *Synovci a netere* ako aj v závere práce.
- **Ján Tvrdý**, mladší brat predchádzajúceho – pozri v kapitole *Synovci a netere*.
- **Milan Krajan** (1922–1991), prasynovec Petra Tvrdého, jeho matka bola Emília Krajanová, rod. Tvrdá, najmladšia sestra predchádzajúcich dvoch kňazov. Pôsobiská: Banská Bystrica, Vyhne, Kľačno, Vrútky, Budča pri Zvolene, Čierny Balog, trikrát v Brezne.

Gymnázium. Hneď na úvod otázka v súvislosti s gymnaziálnym štúdiom v Banskej Bystrici.[24] Ako sa dá chápať výrok Petra Tvrdého, že bol „skoro celkom bez podpory z domu a od strýkov farárov“?[25] Že z domu nič nedostal si možno vysvetlit tým, že ovdovelá matka sa znovu vydala a založila novú rodinu.[26] Z deviatich detí z prvého manželstva prežili dovedna iba dvaja bratia a sestra Jozefína (nar. 1854). Zatiaľ čo Peter sa s jemu vlastnou húževnatosťou prebil k univerzitnému vzdelaniu, jeho brat Ján sa stal obuvníkom a obchodníkom s kožou v Bytči. Z akého dôvodu týchto dvoch bratov osobne či v záveti nepodporili strýkovia farári, strýkovia Juraj ako aj Štefan Tvrdý, ktorý bol krstným otcom oboch chlapcov?[27] Štefan, nitriansky kanoník sledoval dobročinné ciele a podporoval chudobných študentov, no zomrel už v roku 1862.[28] Mladučký študent Peter zažil pomoc (dostal stravovanie v alumneu) iba zo základiny druhého strýka, Juraja Tvrdého, tiež nitrianskeho kanoníka, ktorý sa prejavoval ako štedrý mecén[29] – za života venoval úctyhodný obnos na dobročinné ciele.[30] Zomrel v roku 1865, kedy

[20] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyignac
[21] http://www.kolarovice.eu/farnost-1/historia/dejatelia/
[22] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyjozef
[23] www.spolokpriatelovturzovky.sk/images/stories/spolok/Bulletiny/04-15.pdf (5.9.2020.)
[24] Gymnaziálne štúdium: 1.- 5. trieda (1861/62 – 1865/66) v Banskej Bystrici. 6. triedu začal 1866 v Nitre, no v letnom semestri ho prijali do banskobystrického seminára, kde bol až do 1868/69 a kde aj ako klerik maturoval. Viď *Krátka autobiografia* (ako pozn. 3).
[25] Tamže.
[26] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 21-22.
[27] Bližšie pozri príslušné zápisy Petra Tvrdého a Jána Tvrdého v matrike krstov žilinskej fary.
[28] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdystefan (10.7.2020.)
[29] *Národní kalendár, na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1867*, Banská Bystrica : Matica Slovenská 1866, str. 254-261.
[30] Tvrdý daroval na dobročinné účely vyše 40.000 zlatých, nerátajúc sumy, ktoré rozdal chodobným študentom na ďalšie vzdelávanie. Constant von Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich,* zv. 48, Viedeň: Hof- und Staatsdruckerei, str. 172. Tento lexikon vyšiel iba pár rokov po smrti kanoníka Juraja Tvrdého. Precizovaný obnos 41.188 zlatých je uvedený na: https://zilina-gallery.sk/picture.php?/44918/category/3256 (15.7.2020.)

Peter práve dosiahol 15 rok života. Ako vidieť, Peter Tvrdý skutočne nemohol patriť k požívateľom nejakej osobnej podpory. Prečo nezasiahol aj strýko Ondrej, nie je známe.

Ján Tvrdý (1855-1933) brat Petra Tvrdého
a otec mojej starej mamy z matkinej strany. Obuvník a obchodník s kožou v Bytči.
(archív rodiny Grossmann)

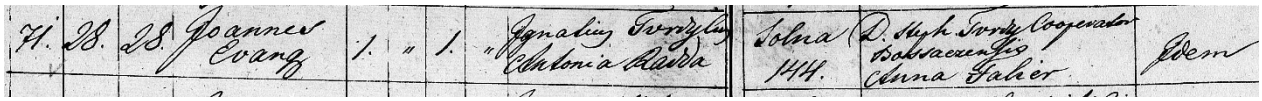

Zápis v matrike krstov Jána Tvrdého.
Narodil sa v Žiline 28. decembra 1855 a v ten istý deň bol aj pokrstený. (Matrika krstených, Žilina, pag. 388f.)
Krstným otcom mu bol vlastný strýko Štefan Tvrdý, v tom čase už kooperátor v Bošáci.

Budapešť. Najprv stručný náčrt situácie: Z Banskej Bystrice prešiel klerik Peter do centrálneho seminára v Pešti, kde však strávil iba dva mesiace.[31] Pokračovať v Tvrdovskej kňazskej tradícii nezodpovedalo jeho založeniu. Aj keď údajne túžil po štúdiu medicíny,[32] z finančných dôvodov sa rozhodol pre právo, no po jednom roku zistil, že by sa v tomto odbore nemohol sebarealizovať a tak napokon prestúpil na filozofickú fakultu Kráľovskej uhorskej univerzity. Pred očami mal dráhu profesora na niektorom zo slovenských gymnázií, čo sa už zakrátko pod vplyvom maďarskej nacionalistickej politiky ukázalo ako veľká ilúzia.

Na adresu života v uhorskom hlavnom meste Tvrdý poznamenal: ”*Pol roka som bedáril ako nikdy. Niekedy ani suchého chleba na obed nebolo.*” Neľahkú finančnú situáciu vyriešil tak, že sa mu podarilo získať zamestnanie v Széchényiho knižnici ako pomocný úradník s denným platom (diurnista). Situácia sa zlepšila, keď sa študentovi podarilo zamestnať ako pomocný úradník v knižnici s denným platom (diurnista).[33] Bibliotéka bola vtedy síce súčasťou Maďarského národného múzea a v roku 1867, keď došlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu, vlastnila 180.000 jednotiek, z toho cca. 130.000 kníh, no tieto boli prevažne nespracované. Bol

[31] *Krátka autobiografia* (ako pozn. 3).
[32] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 31.
[33] *Krátka autobiografia* (ako pozn. 3).

to vrcholne nepriaznivý stav. Od 1860 sídlila vo vtedy modernej budove múzea, ale iba s jedným knihovníkom a jedným pomocníkom, a knihy sa kopili na podlahe.[34] V rokoch 1869-1876, čiže práve vtedy, keď sa tam uchytil Peter Tvrdý, pod vedením lingvistu a knihovníka Ferdinanda Barnu (1825-1895) spracovali a vytvorili repertórium ako aj lístkový abecedný katalóg podľa modelu Mníchovskej knižnice. Natíska sa otázka, prečo si Barna vybral práve Tvrdého? Odpoveď je obsiahnutá v potvrdení, ktoré mu pri odchode Barna vystavil:

„Dolupodpísaný dosvedčujem, že kandidát professúry, pán Peter Tvrdý od januára 1870 r. do dneskajšieho dňa bol zamestnaný ako diurnista v Széchényovskej bibliotéke Maďarského muzeuma. Behom celého tohoto času dal na javo dôkladné vedomosti, výtečnú horlivosť v práci i úplnú spoľahlivosť a akurátnosť vo všetkých veciach, vyplnenie ktorých bolo mu poverené, krome toho bol vzorom v plnení povinností a bezúhonného života. Súhlasno jeho prosbe o potvrdení všetkého tohoto, vydal som mu toto svedectvo, aby ono slúžilo zaslúženým odporúčaním tomuto výtečnému mladíkovi. Budapešť, 28. aug. 1873. Ferdinand Barna, lit. kustos bibliotéky muzeuma.“[35]

Na žiadosť Petra Tvrdého mu Ferdinand Barna vystavil aj dovetok datovaný 31.marca 1874, v ktorom uviedol: „Dnes, k veľkej mojej ľútosti, ďaľšie účinkovanie v knižnici vypovedal, hovorím k veľkej mojej ľútosti, lebo vzdialenie jeho, tejto výtečnej výpomocnej sily, môže sa nazvať opravdivou ztratou pre sriadzovanie bibliotéky.“[36] Boli to teda jazykové aj osobnostné schopnosti mladého muža. Praprastrýko sa v knižnici osvedčil ako špecialista na slovaciká. Mimochodom o desaťročia neskôr sa jeho jazykové schopnosti ešte viac rozšíria a okrem materinského jazyka budú dovedna zahŕňať: maďarčinu, gréčtinu, latinčinu, nemčinu, ruštinu, francúzštinu, češtinu, polštinu a ukrajinčinu. A dosť obstojne si osvojí aj gruzínsky a arménsky jazyk.[37]

Maďarské národné múzeum pred rokom 1905, ktorého súčasťou bola vtedy aj **Maďarská národná knižnica.**
(Rakúska národná knižnica, Bildarchiv, http://data.onb.ac.at/AKON/AK107_033)

[34] Gabriella Somkuti: *Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867-1875* [Nová organizácia Széchényiho národnej knižnice 1867-1875], str. 221- 276, tu 275-276.
[35] SNK, Literárny archív, C 251. Ako vidieť, prekladateľ sa ešte boril s problémom, ako previesť reč maďarských úradov do vtedy ešte neustálenej slovenčiny.
[36] Správnosť prekladu bola potvrdená v roku 1927. Tamže.
[37] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 30. Nebol to snáď azerbajdžanský jazyk namiesto gruzínčiny, ktorý sa vtedy vo veľkej miere používal aj v arménskom Jerevane? Pozri aj str. 17.

Vráťme sa však do uhorskej metropoly. Zabehaný život študenta zvrátila príhoda, ktorá viedla k zásadnej existenčnej zmene. Tvrdého (často citované) líčenie:

"… práve pred skúškami mal som takýto výstup na prednáške profess. Kerékgyártóa v auditórii, kde bolo asi 800 poslucháčov. Kerékgyártó v prednáške svojej útočil na Kollára, hanobil ho a jeho dielo. Mňa sa to ukrutne dotklo a podráždilo k protestu. Vstal som a hromovým hlasom zakričal som: Nech žije Kollárova pamiatka, preč, dolu s Kerékgyártom! … Môžete si predstaviť, čo nasledovalo potom. Päste sa dvíhaly proti mne zo všetkých strán s výkrikmi: ‚Rus!, do Ruska nech ide!' Ale po prednáške študenti Srbi, Chorváti, Rumuni podchodili ku mne a podávali mi ruku." [38] (Tu si neodpustím poznámku: prejavili svoje sympatie až po prednáške a teda už bez osobného rizika.)

Kto bol tento professor a kedy sa to udialo? Peter Tvrdý síce presný dátum nespomína, ale prihodilo sa to v poslednom semestri, ktorý na univerzite absolvoval, čiže 1873. Arpád Kerékgyártó (1818-1902) bol vtedy medzinárodne uznávaný profesor uhorských dejín na filozofickej fakulte Kráľovskej uhorskej univerzity v Budapešti a dopisujúci člen Uhorskej akadémie vied.[39] Vo významnom nemeckom *Meyers Konversationslexikon* z tých čias[40] vyzdvihujú najmä jeho publikáciu "Kultúrne dejiny Uhorska".[41] Keď berieme do úvahy celé jeho dielo, bol to vtedy azda najpoprednejší maďarský historik, ktorý podopieral tézy a doktríny Uhorskej ríše. V období, kedy maďarizácia silnela. Jedným z dôsledkov bolo nakoniec zatvorenie troch slovenských gymnázií (Revúca, Martin a Kláštor pod Znievom) ako aj Matice slovenskej v 1875.

Viem si živo predstaviť celú situáciu: študent bol ľahko vznetlivý, výbušný, impulzívny a tvrdohlavý až zaťatý. Tieto vlastnosti mi boli dôverne známe, poznala som ich zblízka u niektorých Tvrdovcov, podedila ich aj moja stará mama, Petrova neter, aj jej syn. Človek sa mohol pýtať: skončí sa afektívna reakcia výbuchom alebo zostane napolceste, udusená a ukrytá za nehybnou maskou so stisnutými perami? Praprastrýkova vonkoncom neplánovaná reakcia mu zvrátila život, priniesla zásadný existenčný obrat. Určite mal už vtedy vyhranený názor na význam slovenskej reči a svojbytnosť národa a v okamihu, keď niekto konal či hovoril proti tomuto názoru, nerozmýšľal nad prípadným nebezpečenstvom. Viedol boj za ideu, ktorá tvorila podstatu jeho osobnosti, jeho života; z jeho pohľadu išlo o bezočivú provokáciu profesora, ktorý svojim vystúpením akoby upieral právo života jemu aj všetkým jemu podobným, Slovákom, Srbom, Chorvátom, a tak celkom inštinktívne prešiel do protiútoku. Prudká afektívna reakcia na racionálnom podklade. Že túto príhodu vyzdvihol vo svojej *Krátkej autobiografii* malo zrejme dokumentovať jeho národnostné presvedčenie, jeho patriotizmus počas

[38] Text je citovaný podľa: *Krátka autobiografia* (ako pozn. 3).
[39] *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie von 1882*, Wien 1882, str. 393.
[40] *Meyers Konversations-Lexikon*, 9.zv., (4. vydanie), Lipsko – Viedeň : Verlag des Bibliographischen Instituts 1890, str. 689; *Hof- und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für 1878*, Wien 1878, str. 768.
[41] *Magyarország Mivelödésének története* [Kultúrne dejiny Uhorska], Budapešť 1859-65, 2 diely (prepr. 1880). Ďalšie diela: *Magyarország történetónek kézikönyve* [Rukoväť uhorských dejín], 7 zväzkov, Budapešť 1866-1874; *Hazánk évlapjai. Magyarország történetének 884-1849* [Prehľad dejín Uhorska od 884 do 1849], Budapešť 1875; *Magyarország emléknapjai* [Pamätné dni Uhorska], Budapešť 1882 a ďalšie tituly.

študentských čias. Prečo však spomenul iba túto dramatickú scénu, no vynechal mravenčiu a tým aj menej nápadnú prácu na príprave založenia budapeštianskeho akademického spolku?

V roku 1871 hodlali slovenskí vysokoškolskí študenti v Pešti založiť podľa vzoru iných akademických spolkov vlastný spolok a Peter Tvrdý mal pritom úlohu v samotnom výbore. Stačí pohľad do *Slovenských novín* z toho roku. V rubrike DOPISY sa nachádza tento text:[42]

"Pešť, 14 febr. Presvedčení súc o tom každý, že národy vôbec, náš slovenský ale zvláštne, môže nádej svoju skladať len v mládeži do verejného života vystúpiť sa chystajúcej, na svoju lepšiu budúcnosť, ďalej považac to, že doposiaľ slovenská mládež vyštudujúc vysoké školy v Pešť-Budíne z vätšej časti jemu odcudzená vystúpila do života, s radosťou príme komu bláho národa slovenského na srdci leží, zvesť o založení akademického spolku.

Mládež slovenská v Pešt-Budíne študujúca bude mať už teda od dávna v hlavnom meste vlasti našej pohrešované ohnište prebudzovania, udržovania a roznecovania života národnieho. – Nemusí viacej mariť sily svoje k cieľom nenárodním. Rezkejší život bude môcť takto vyvinúť po boku živlu toho, ktorý za nepriateľský národnieho nášho jestvovania považovať učia nás dnešnej doby nepríjemné okolnosti. Len s chuťou k činu!"

Za týmto textom nasleduje výťah zo stanov, ktoré boli už predtým predložené vláde, ako aj účel a ciele plánovaného spolku. Cieľ sa mal dosiahnuť týmito prostriedkami: "knihovňou a čitárňou, prednáškami, kritickými rozpravami, ujavňovaním svojich literárnych plodov, pestovaním zpevu a zábavy". Okrem toho v článku zverejnili výzvu k členstvu ako aj k finančnej a morálnej podpore a ku knižným darom. Článok sa končí týmito slovami: "Všetky jakékoľvek zásielky, knihy alebo peniaze nech sa dopošlú pod adresou: Peter Tvrdý, poslucháč philosofje Pešť (Universität)." Podpísaný je "Výbor". Akademický spolok v skutočnosti založili až trochu neskôr.

Častejšie sa možno stretnúť s tvrdením, že Peter Tvrdý vtedy z Budapešti cestovával do Viedne – ale za akým cieľom? Snáď to boli ešte v prípravnom štádiu kontakty s tamojším slovenským akademickým spolkom Tatran, ktorý existoval od roku 1869 ako kultúrno-spoločenský a vzdelávací spolok s cieľom zblíženia slovenských študentov vo Viedni a ďalšieho vzdelávania a zdokonaľovania materčiny ako aj priateľskej zábavy. *Tatran* vznikol zlúčením dvoch predchádzajúcich spolkov (*Hron* a *Okolie*) a pestoval kontakty aj ku iným akademickým spolkom vo Viedni: slovinskému (*Slovenija*), *Českému akademickému spolku*, ruskému spolku *Osnova*, poľskému (*Ognisko*) a ruténskemu (*Bukovina).*[43]

Udržiaval snáď Tvrdý kontakty s "ruskou kolóniou" vo Viedni? V kladnom prípade by to znamenalo, že na ne mohol nadviazať v okamžiku, keď sa mu zrútila predstava, že by po univerzitnom štúdiu v Budapešti mohol vyučovať na jednom zo slovenských gymnázií v Uhorsku.

Vráťme sa späť k „príhode", ktorá dnes, kedy je slovenčina oficiálnym štátnym jazykom a hovorí ňou celkom samozrejme niekoľko miliónov ľudí, pôsobí možno úsmevne. V časoch

[42] *Slovenské noviny*, IV(1871), číslo 27, 16. februára 1871.
[43] Dana Fleck: *Die Stellung der Slowaken in Österreich – der lange Weg bis zur Anerkennung als eigenständige Volksgruppe* (diplomová práca), Wien: Universität Wien 2011, str. 52 -54.

kedy sa udiala, bola prejavom vážneho rebelantstva, ba revolucionárstva. Dalo sa teda čakať, že konflikty takéhoto typu nemôžu zostať bez následkov a najmä vo vyhrotenom období, kedy štátna, čiže uhorská moc si všetkými prostriedkami chcela udržať svoju hegemóniu. Na akademickej pôde sa to asi riešilo zvyčajnými sankciami v rámci univerzitnej právomoci, aké sa celé stáročia uplatňovali pri študentských nepokojoch a vzburách a zvyčajne znamenali pre „previnilca“ koniec štúdia. Či to už bolo v tej forme, že ho nepripustili na skúšky, alebo mu naznačili, aby sa sám pobral, alebo sa univerzitná rada uzniesla na tom, že ho vylúčia. Kvôli tejto akcii bol Tvrdý označený za nebezpečného pansláva a nemohol zložiť ani posledné skúšky, zvykne sa písať. Nazrel už niekto do archivovaných protokolov školy alebo policajných hlásení a zistil, aké sankcie boli vtedy uplatnené? (Ako by vyzerali dnes, za protestnú akciu?) Praprastrýko vtedy nemal iné východisko, musel nejakým spôsobom vyriešiť existenčnú krízu, v ktorej sa ocitol. Bol teda jeho odchod do Ruska migráciou za prácou? V konečnom dôsledku zapríčinila táto „príhoda“ to, čo možno niekto označí ako dobrodružný život. Ak ano, tak to bolo dobrodružstvo “z prinútenia”.

Rusko. Skutočnosť, že panslávi „intelektuáli“ mohli ísť študovať do cárskeho Ruska a uplatniť sa tam ako učitelia v štátnych službách, bolo možné iba na základe istej bázy, ktorú vytvoril slovanský zjazd v Moskve 1867 a novovznikajúce Slovanské dobročinné výbory.[44] No motívom zo strany cárskeho Ruska nebola iba romantická všeslovanská bratská láska, existoval aj lapidárny, pragmatický dôvod: zaostalá krajina naliehavo potrebovala odborne pripravených učiteľov, najmä v krajinách a regiónoch, ktoré anektovala v 18. a 19. storočí. Súčasťou imperiálnej politiky bolo nielen nevyhnutné pozdvihnutie hospodárskej ale aj vzdelanostnej úrovne. Gróf Dimitrij Andrejevič Tolstoj z pozície ministra národnej osvety nariadil v rámci reformy gymnázii vyučovanie klasických jazykov. Ale na vyučovanie chýbali odborníci a tak proslovansky orientovaný Vladimír Ivanovič Lamanskij[45] a Michail Fedorovič Rajevskij, protojerej (najvyšší kňaz) pravoslávneho kostola pri ruskom vyslanectve vo Viedni od 1842 do 1884, „najvýznamnejší sprostredkovateľ“ a organizátor ruskoslovenských kontaktov[46], presadil u vtedajšieho ruského ministra národnej osvety plán získať potrebný počet špecializovaných pedagógov formou slovanských štipendistov.[47] Študent, ktorý mal už záverečné univerzitné skúšky za sebou, mal sa podrobiť iba diferenciálnym skúškam, ostatní museli absolvovať chýbajúce štúdium na univerzite v Rusku.[48] Na tento účel zriadili v Petrohrade 1866 „osobitný Slovanský učiteľský ústav (Učiteľskij institut slavianskych stipendiatov) s cieľom zabezpečovať prípravu budúcich učiteľov klasických jazykov z radov rakúskych Slovanov“.[49] Najprv sa ale všetci záujemci v Lipsku „zhromažďovali, a to v tamojšom ruskom seminári, kde boli prevedené s nimi rozhovory a patričný výber, a tí, ktorí obstáli,

[44] Vladimír Matula: *Emigrácia slovenských intelektuálov do Ruska v 60.-70. rokoch 19.storočia*, in: Historica. Zborník FFUK, XXII(1971), Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, str. 104.

[45] V. I. Lamanskij (1833-1914), ruský historik-slavist, v rokoch 1865-1899 profesor Petrohradskej univerzity, teoretik panslavizmu, aktívne sa zúčastňoval v Slovanskom výbore v Petrohrade.

[46] M. F. Rajevskij (1811 – 1884). V jeho viedenskom byte sa schádzali najvýznamnejší predstavitelia vtedajšieho slovanského sveta: Vuk Karadžič, F. Miklosich, V. Hanka, Ľ. Štúr, K. Kuzmány, V. I. Lamanskij a ďalší. Štefan Švagrovský: *Slovenskí filológovia v Rusku in:* Slavica Slovaca str. 21(1986)/62. č. 1, 62 – 70, tu 63.

[47] Matula, Emigrácia (ako pozn. 44), str. 104.

[48] SNK, Literárny archív, C 251, Súpis prác a náčrt života (kópia strojopisu od nemenovaného autora), str. 1.

[49] Matula, Emigrácia (ako pozn. 44), str. 105, 106.

odišli odtiaľ do Petrohradu.“[50] O štipendium sa úspešne uchádzal aj Peter Tvrdý na základe odporúčania protojereja ruskej pravoslávnej cirkvi v Üröme pri Pešti, Kustodijeva.[51]

Tri roky počnúc jeseňou 1874 strávil Tvrdý na historicko-filozofickej fakulte Cárskej univerzity v Petrohrade. 30. mája 1877 zložil skúšky a dostal diplom (*Svideteľstvo iz okončenia kursa nauk*) ako gymnaziálny učiteľ klasických jazykov, čiže gréčtiny, latinčiny, ruského jazyka a ruských dejín. Znamenalo to, že bude vykonávať pedagogickú službu v prospech ruského impéria a teda ho aj budú prideľovať tam, kde je ukáže aktuálne najväčšia potreba. Tvrdý začal hneď v tom istom roku v Chersone, zatým nasledoval arménsky Jerevan a azerbajdžanské Baku – kariéra gymnaziálneho profesora spojená s povýšením na dvorného radcu a ďalší postup cez kolegiálneho a štátneho až ku vysokej hodnosti skutočného štátneho radcu. Ruka v ruke s tým išli aj zvýšenie platu s rôznymi príplatkami a vyznamenania. V 1882 prisahal na vernosť ako poddaný Ruska, čiže stal sa ruským občanom, iba o rok nato mu udelili rád sv. Stanislava 3.triedy, v 1886 rád sv. Anny 3.triedy, v 1889 rád Stanislava 2. triedy, 1893 sv. Anny 2.triedy. Ku koncu predstavoval Tvrdého sumárny plat aj s rôznymi príplatkami 3.405 rubľov. Pri odchode do penzie 1896 dostal ešte striebornú medajlu Alexandra III.[52]

Bol to postup, aký by bol sotva dosiahol v Uhorsku. Veľká kariéra? Možno mu aj doma niektorí závideli. (Tu ma napadá: bol by sa praprastrýko vrátil do vlasti, keby boli v Rusku stabilné pomery? Domnievam sa, že nie, podobne ako aj iní pedagógovia, ktorí sa v novom prostredí integrovali. Zrejme by bol v „novej vlasti“ uverejňoval štúdie a materiály, možno aj knihy, s pedagogickou problematikou.) Bol to predsa len veľký rozdiel stať sa riaditeľom veľkého gymnázia v rýchlo napredujúcom a rastúcom Baku, aj keď plnom protikladov, alebo vyučovať v Revúcej či Kláštore pod Znievom. Hoci závidieť nebolo čo – praprastrýko sa napokon vrátil 1920 bez slávy a uznania, bez rodiny, bez majetku, ba ani jeho penzia z Ruska neexistovala. A keď sa bližšie pozrieme na jednotlivé zastávky jeho cesty, nebol to život v ružovom opare. Stačí sa oboznámiť s reálnymi podmienkami v spomenutých mestách. Faktom je, že bol viazaný na úradné rozhodnutia, nariadenia a menovania a jeho pedagogická misia viedla vlastne do oblastí, ktoré Rusko získalo nedávnymi vojenskými výbojmi. Jeho prvou zástavkou bol Cherson na juhu krajiny.

Cherson. Keď sem Peter Tvrdý prišiel v roku 1877, existovalo toto šachovnicovo projektované hlavné mesto rovnomennej ukrajinskej oblasti práve sto rokov. Na nariadenie Kataríny Veľkej ho vtedy založil Grigorij knieža Potemkin po tom, čo Rusi získali veľké územie od Osmanskej ríše. Zo strategických a hospodárskych dôvodov takto vznikol prístav s veľkými lodenicami a mesto na severných brehoch Čierneho mora, v ústí Dnepru. No význam Chersonu ďalej nerástol, zatienila ho o 15 rokov rokov neskôr založená Odesa ležiaca v blízkosti, čím sa z Chersonu časom stalo provinčné mesto. O voľačo neskôr po Tvrdého

[50] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 28 (podľa autorovho zistenia).
[51] Matula, Emigrácia (ako pozn. 44), str. 112. V publikácii *Zarubežnyje Slovjane I Rossija*. Dokumenty Archiva M. F. Rajevskogo 40 – 80 gody XIX. veka, Moskva: Nauka 1975, ktorá je venovaná Rajevského korešpondencii, sa meno Tvrdý nevyskytuje.
[52] Údaje sú prevzaté z ruského originálu tzv. *Attestu,* dokumentu, ktorý vystavil 16. januára 1897 kurátor Kaukazského učebného okresu v Tiflise. (SNK Martin, Literárny archív C 251 – ďalej iba *Attest*.) **Upozornenie**: všetky tu obsiahnuté dátumy sú „v starom štýle“, t.j. podľa starého ruského (juliánskeho) kalendára, ktorý platil úradne do 31. januára 1918. V 19.storočí bol tento kalendár oproti nášmu gregoriánskemu 12 dní pozadu.

príchode, v roku 1897, malo 59.000 obyvateľov.[53] V periodickej publikácii Ministerstva národnej osvety, kde oznamovali nových učiteľov v ruskej ríši, sa objavilo aj jeho meno: „učiteli progimnazij v ... Chersonskoj [oblasti] Tverdyj i Tibitanilj.“[54] Praprastrýko vyučoval na šesťtriednom progymnáziu gréčtinu a latinčinu a okrem toho aj nemčinu, na ktorú dostal špeciálne povolenie od kurátora učebného okresu.[55]

Tu v Chersone sa oženil roku 1879 s dcérou inšpektora chersonského gymnázia Lýdiou Digby (Digbi). Jej rodina patrila k honorácii v tejto územnej Oblasti, vzhľadom na to, že dvaja predkovia boli významnými architektami. Ohľadne pôvodu Digbyovcov vládnu v literatúre nejasnosti. Ruská historiografia hovorí o talianskom, zatiaľ čo britská a nemecká o britskom.

Alexander Digby starší (1758–?), Lýdiin prastarý otec, priniesol klasicistický sloh na juh Ruského impéria, jeho meno je spojené s južnými mestami Astrachán a Odesa. Údajne v roku 1803 o sebe napísal: “Som Talian podľa národnosti, poddaný Jeho Veličenstva rakúskeho cisára, mám 46 rokov, som ženatý, mám štyri deti… mal som česť slúžiť Jeho cárskemu Veličenstvu ako architekt mesta Astrachán od roku 1786 do 1803 …”[56] Katarína II. vtedy podľa európskeho vzoru reformovala správu, zaviedla systém gubernií a miest ako správnu jednotku a reformovala samotné mestá. Digby dostal štátnu úlohu vypracovať generálny plán Astrachánu a vyriešiť urbanisticky centrum mesta. Postavil tu obrovský obchodný dom a hotel, ktorý aj dnes slúži ako luxusný hotel, budovu gymnázia, gubernátorské sídlo, budovu admirality a ďalšie. V období 1818 do 1825 bol činný v Odese, kde mal na konte nielen prvý kamenný most v meste ale aj viacero obytných domov s klasicistickými prvkami na fasáde v tzv. Starej Odese.

Jeho syn Alexander, ml. (okolo 1800–po 1845), Lýdiin starý otec, bol mestský architekt v Kerči v Novoruskej guberniii, v strategicky dôležitom meste medzi Azovským a Čiernym morom, a vypracoval generálny plán mesta. V rámci toho vytvoril systém námestí a projektoval viacero reprezantatívnych stavieb.[57] Menujme aspoň múzeum, katolícky chrám, nemocnicu. K pamiatkam mesta ležiacom na najvýchodnejšom bode Krymského poloostrova, mesta s 2.500-ročnou tradícou a antickými pamiatkami, sa zaradilo aj jeho efektné dielo – terasovité schodisko v plenéri na dominantnom Mitridatskom vrchu so 436 schodmi.[58] Pri jeho príchode to bolo neusporiadané, chaotické mestečko, keď mesto opúšťal vyzeralo to už celkom inak: „podľa vonkajšieho vzhľadu domov, podľa arkád, kolonád a ďalšch architektonickým ozdôb Kerč pri-

---

[53] Hans Halm: *Gründung und erstes Jahrzehnt von Festung und Stadt Cherson* (1778-1788), Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1961, str. 16, 55 , 193, 198; http://pop-stat.mashke.org/ukraine-cities.htm (22.8.2020.)

[54] *Žurnalj Ministerstva narodnogo prosvieščenia*, Ministerstvo narodnago prosvieščenia, Rosija 1879, str. 192.

[55] *Attest* (ako pozn. 52).

[56] Citát je prevzatý z : https://ru.wikipedia.orf/wiki/Дигбі (8.8.2020.) Podľa toho – napriek anglicky znejúcemu menu – pochádzal Alexander Digby starší z Talianska a nie z Anglicka, ako píše aj Beňadik, Tvrdý 1969, str. 33 a následne uvádzajú ďalší autori. Vzhľadom na citovanú vetu ruské publikácie spomínajú výlučne taliansky pôvod rodiny Digbyovcov – napriek anglicky znejúcemu menu. V databanke *Erik-Amburger-Datenbank* (*Cudzinci v predrevolučnom Rusku*), ktorú spravuje *Leibniz-Institut für Ost- und Südost-Europaforschung*, sa uvádza britský pôvod všetkých tu spomínaných Digbyovcov, t .j. : https://amburger.ios-regensburg.de/index.php?id=52273&mode=1 (Alexander Digby, mladší) a https://amburger.ios-regensburg.de/index.php?id=84339&mode=1 (Karl Digby). Britský pôvod uvádza aj Beňadik, Tvrdý 1969, str. 33.

[57] https://ru.wikipedia.org/wiki/Дигбі,_Александр_(младший) (12.8.2020.)

[58] https://ru.wikipedia.org/wiki/Дигбі,_Александр_(младший) https://de.wikipedia.org/wiki/Kertsch

pomína európske mesto – znie svedectvo z časov Krymskej vojny.[59] V rozmedzí 1825 – 1830 sa Alexander Digby, ml. presťahoval aj s rodinou do blízkeho ukrajinského Chersonu.[60]

Syn Alexandra mladšieho, a teda Lýdiin otec, bol Karol Alexandrovič Digby, pedagóg a inšpektor progymnázia v Chersone. Za jeho pôsobenia tam prišiel učiť Peter Tvrdý a tak zákonite došlo aj k zoznámeniu s Digbyho dcérou. Po dvoch rokoch uzavreli manželstvo. Zodpovedajúc úrovni rodiny dosiahla aj Lýdia nadpriemerne vzdelanie.[61] Po štyroch rokoch, v roku 1881, preložili Tvrdého na progymnázium do jedného z najstarších ruských miest, do Azova na Done v juhozápadnom Rusku, čiže relatívne „blízko“, iba 500 kilometrov východným smerom.

Azov. Zrejme v Zakaukazku však bola väčšia núdza o pedagógov a tak bezprostredne na to obdržal Tvrdý pozmenený dekrét, podľa ktorého bol povinný nastúpiť na chlapčenské gymnázium v Jerevane[62] – vzdušnou čiarou ešte ďalších 900 kilometrov východným smerom. Ťažko si dnes vieme predstaviť, ako tam z Azova cestoval. Loďou cez Azovské a potom Čierne more do gruzínskeho prístavu Poti a ďalej cez hory po kamenistých cestách? Alebo po iba po súši pozdĺž Azovského a Čierneho mora až do gruzínskeho Tiflisu a odtiaľ cez hory na juh? Železničné spojenie mal Jerevan totiž až od roku 1902 – s azerbajdžanským Tiflisom.

Jerevan vtedy nepôsobil veľmi povzbudzujúco. „Mal síce štatút hlavného mesta gubernie, no zachoval si vzhľad chudobného provinciálneho mestečka na Blízkom východe, s jedno až dvojpodlažnými hlinenými domami na základoch z kameňa, s úzkymi krivoľakými uličkami… Boli tam iba dva závody, jeden na výrobu koňaku, druhý na výrobu tehál, a niekoľko drobných fabričiek.” [63] A vládlo tu ešte stále cechové hospodárstvo. Tento obraz však zodpovedal dejinnému vývoju zeme, ktorá bola dlhý čas časťou Perzie, s obdobiami tureckej nadvlády a ruských výbojov, ktoré napokon viedli k rozdeleniu zeme. Po rusko-perzských vojnách sa stala veľká časť Arménska 1828 súčasťou ruského impéria, po rusko-tureckej vojne v 1877 napokon

---

[59] https://vk.com/@kerchpoluostrov-gorodovoi-arhitektor-kerchi-aleksandr-digbi ,
L. Lazenkova: *“Gorodovoj architektor” Kerči Aleksandr Digbi*, in: Reklamno-informacionnyj eženedeľnik Bospor-Krym, 2017, č. 23 (8.júna), č. 24 (15.júna) a č. 25 (22.júna) 2017, online: http://bospor.com.ru/articles/6821.shtml ,,, http://bospor.com.ru/articles/6828.shtml a http://bospor.com.ru/articles/6836.shtml.

[60] T. A. Novoselova: *Elementy italianskoj architektury i istoričeskych namiatnikach Astrachani*, in: Perspektivy razvitia stroiteľnogo kompleksa, č. 12 /2018, str. 36-40, online https://xn--80aai1dk.xn--p1ai/journal/wp-content/uploads/2018/12/mnpk12_36-40.pdf (1.8.2020.). https://de.wikipedia.org/wiki/Italiener_auf_der_Krim? https://www.researchgate.net/figure/Plan-and-facade-of-the-Foreign-Gostiny-Dvor-in-Astrakhan-Fixing-drawing-the-second_fig1_341157086? http://www.nvmsk.com/en/about/astrachan_hotel https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36904631 (28.8.2020.)
Doporučená ďalšia literatúra: 3. Михайлова М. В.: *Александр Дигби - зодчий классицизма на юге России.* Архитектурное наследство. № 28, 1980. С 80–88. Итальянские архитекторы для России. АСД № 1 (23). 2001.

[61] Podrobnejšie Beňadik, Tvrdý 1969, str. 33 – žiaľ, pramene nie sú neuvedené. Možno iba predpokladať, že informácie pochádzajú od Vladimíra, syna Petra Tvrdého, s ktorým bol Beňadik v 60-tych rokoch minulého storočia v kontakte. Podľa toho Lýdia dávala hodiny angličtiny, nemčiny a francúzštiny ako aj hodiny hudby. No „profesorkou hudby“ nemohla byť, tento titul, podobne ako dnes, prislúchal iba profesionálnym pedagógom, absolventom štúdia hudby.

[62] *Attest* (ako pozn. 52).

[63] https://ru.wikipedia.org/wiki/Ереван#Ереван_в_составе_Российской_империи (18.6.2020.)

k nemu pribudla aj severná časť Arménska.[64] *Arménska Oblasť* sa mala čo najskôr primerane rozvinúť ako súčasť veľkoimpéria. Jerevan, hoci založený už v 8.storočí, stál na počiatku tejto cesty.

Keď sem prišiel 31-ročný Tvrdý v roku 1885, mesto malo okolo 14.600 obyvateľov (o jedno desaťročie neskôr už dvakrát toľko), z toho 48 % Arméncov, 1,25 % Rusov, 50,6 % Azerbajdžancov a zanedbateľný zvyšok pripadol na iné národnosti.[65] V meste bolo šesť arménskych kostolov, dva pravoslávne a sedem šiitských mešít. Moderná doba sa tu prihlásila až s vybudovaním železnice, ale to už bol Tvrdý na ďalšej zastávke svojej profesionálnej dráhy.

Chlapčenské gymnázium, na ktorom sa stal profesorom latinského jazyka, založili iba 13 rokov pred lazily jeho príchodom (1. septembra 1868), spočiatku iba ako progymnázium. Osemtriedne sa stalo až v čase príchodu praprastrýka. V 1883 ho menovali za inšpektora. Na okraj spomeniem malý detail: Tvrdý tu mohol zúročiť skúsenosti, ktoré získal z budapeštianskej národnej knižnice, konkrétne pri spracovávaní archívnych materiálov o jerevanskom gymnáziu do knižnej podoby ako aj pri vydaní prvého katalógu jeho knižnice.[66] Zatiaľ čo katalóg na vedeckej úrovni pripravil kompletne vlastnými silami, história gymnázia má iného autora, ktorý však pracoval na báze predchádzajúceho štúdia a podkladov, ako ich pripravil Peter Tvrd, čiže Tvrdý je spoluautorom. Obe publikácie možno nájsť v knižniciach niekoľkých krajin bývalého Sovietskeho zväzu.[67] Z uvedených informácií vyplýva, že vyučovanie na gymnáziu prebiehalo – podľa očakávania – v ruštine, napriek tomu, že väčšina študentov boli Arménci. (Napríklad v roku 1889: 135 Arméncov, 23 Tatárov, 5 Gruzíncov, 50 Rusov). Lenže ak mali absolventi pokračovať na univerzite, nemali na výber. Aj Tvrdého hodiny latinčiny či gréčtiny sa konali na základe ruského jazyka, pokiaľ ide o jeho vlastné znalosti arménčiny, tie si mohol nadobudnúť až na mieste a z vlastnej iniciatívy. Trochu prekvapujúci je údaj o nízkom počte maturantov oproti počtu žiakov v nižších triedach, z čoho sa dá usudzovať, že veľká väčšina žiakov nemala ambíciu získať ďalšie, univerzitné, vzdelanie. (V roku 1889: v 3. až 5. triede bolo okolo 20 – 30 žiakov, zatieľ čo v 6. – 8. triede v priemere iba 10.) Tvrdý na gymnáziu v podstatnej miere prispel k zlepšeniu organizácie vyučovania, k humánnejšiemu prístupu ku žiakom (podmienky v internáte a jeho vybavenosť, účinnejšia pomoc študentom), ku starostlivosti o školu atď.

Na akej úrovni býval a žil ženatý gymnaziálny professor s manželkou a dvomi synmi, Vladimírom (1885) a Cyrilom (1887), ktorí sa tu narodili – koncom 19.storočia v meste, ktoré vtedy sotva pripomínalo európske mesto, kde nikoho nepoznal a mohol sa dohovoriť spočiatku iba s ľuďmi, ktorí ovládali ruštinu? "Misia" v Zakaukazku dozaista nepatrila k najľahším.

---

[64] https://en.wikipedia.org/wiki/Yerevan (19.6.2020.) ako aj ďalšia webová stránka https://ru.wikipedia.org/wiki/Ереван#Ереван_в_составе_Российской_империи/ (18.6.2020.)

[65] https://ru.wikipedia.org/wiki/Ереван#Ереван_в_составе_Российской_империи (18.6.2019.)

[66] *Istoričeskaja zapiska ob Erivanskoj gimnazii* – sost. prep. Vasilij Romanovskij s pomošču materialov, sobr. i insp. Petrom Tverdym, Tiflis, vydav. Glavnogo gražd. častju na Kavkaze, 1890. 205 strán. www.opac.flib.sci.am/cgi-bin/koha/orac-search (23.10.2019.) – register Jerevanskej knižnice. Druhá publikácia: *Bibliograf, Sostav literatury, nauki i iskusstva*, zv. 3, vydav. Erlich Petrohrad 1877, str. 437, pod číslom 3544: „Tverdyj. Katalog biblioteki erivanskoj gimnazii. Tiflis. Tip. kancelarii Glavnonač. gražd. časti. na Kavkaze. 195 strán. (register Jerevanskej knižnice, pod číslom 569). Podrobne o oboch publikáciach, o Tvrdého podiele na ich vzniku ako aj historicke údaje o tomto inštitúte pozri Beňadik, Tvrdý 1969, str. 142-149.

[67] Nasledujúce údaje som čerpala z Beňadikovej práce, uvedenej v predchádzajúcej poznámke.

V 1890 išiel praprastrýko už na nové miesto, vzdialené ešte ďalších 800 – 900 kilometrov na východ, na pobrežie Kaspického mora. Tesne pred odchodom z Jerevanu ku dvom potomkom pribudlo tretie dieťa, dcéra Helena (nar. 10. mája 1890).

Baku. Petra Tvrdého tu čakala celkom iná situácia ako v Jerevane. V blízkosti hlavného mesta Azerbajdžanu, ktorý Rusi začiatkom 19. storočia včlenili do Ruského impéria, vyrástlo doslova a do písmena na poliach „priemyselné centrum“: pod povrchom sa nachádzali obrovské ložiská ropy. Bola to síce dávno známa skutočnosť, ale s ťažbou sa začalo až približne v polovici 19. storočia a vo veľkom až od roku 1873, keď sem z cudziny zavítali investori a veľkopodnikatelia – starší brat Ludwiga a Alfreda Nobela, Robert a bankári Rotschildovci. A po ich boku sem prúdili inžinieri, chemici, geológovia. Nobel založil *Nobel Brothers Petroleum Producing Company*. (Ano, tu je finančná báza neskoršej *Nobelovej ceny*.) Mesto bolo spojené železnicou s Čiernym morom od roku 1883 a zakrátko dosiahlo Baku v ťažbe nafty prioritné postavenie vo svete. A v 1901 boli Nobelovci najväčšími ťažiarmi nafty vôbec. Zodpovedajúc tomuto razantnému rozvoju sa zmenil aj vzhľad mesta a štruktúra obyvateľstva. V roku 1851 tu žilo 7.400 obyvateľov, 1886 dvanásťkrát toľko a 1897 už 112.000 (z toho 36 % Azerbajdžancov, 33 % Rusov, 17 % Arméncov a 3 % Židov).[68] Baku rástlo dokonca rýchlejšie ako najväčšie európske metropoly, Londýn či Paríž.

S Tvrdého preložením bol spojený aj služobný postup: menovali ho inšpektorom reálneho gymnázia. Predstavme si tento obraz: „*Statskij sovetnik Pjotr Tvjordyj”* [69] so štyrmi deťmi (v Baku prišlo na svet 1892 štvrté dieťa, Andrej) uprostred naftového ošiaľu, v meste s pozostatkami zo slávnej minulosti, s hradbami a pevnosťou, v meste, v ktorom v rekordne krátkom čase vyrástli neogotické a secesné paláce zhohatlíkov. A čo by kameňom dohodil sa rozprestierali nedozierne polia s vrtnými vežami, modernými pumpami a nádržami, prírodné fontány chrliace naftu a vlaky prepravujúce *čierne zlato* od Kaspického mora k Čiernemu moru.

Päť rokov po príchode do Baku sa Tvrdý v 45 rokoch stal riaditeľom tamojšieho *Mariinského dievčenského gymnázia*. O inštitút založený už v roku 1874 bol veľký záujem. Od 1887 sídlila škola v novej reprezentatívnej budove, ktorú naplánovali pre 200 žiačok, no pri nástupe Tvrdého do funkcie to bolo už 500 dievčat a tak riešili situáciu prístavbou.[70] Tvrdý mal pod sebou 14 učiteľov, 10 učiteliek, 10 dozorkýň a jednu lekárku. Učebné predmety boli: aritmetika, rysovanie, prírodné vedy (včítane fyziky) astronómia, história a geografia, pravoslávne náboženstvo, francúzština, nemčina, latinčina, ruština a krasopis, arménsky jazyk, ručné práce, spev, tanec a gymnastika (podľa údajov z nasledujúceho školského roku).[71] Latinčinu ako nový predmet zaviedli až s príchodom Petra Tvrdého, ktorý ho aj vyučoval (od 4. triedy

---

[68] https://en.wikipedia.org/wiki/Baku (20.8.2020.)
https://de.wikipedia.org/wiki/Erd%C3%B6lf%C3%B6rderung_am_Kaspischen_Meer (20.8.2020.)

[69] Meshadi Azizbekov: *Plamennyi borets za vlast Sovetov, Partiia Tarikhi Institutu* (Azerbajdžanská S. S. Republika), 1976, str. 157: “8. júna 1894: Direktor – dejstviteľnyj statskij sovetnik E. Kamenskij, Inšpektor: Statskij sovetnik Pjotr Tverdyj”.

[70] https://www.ourbaku.com/index.php/ Бакинская_Мариинская_женская_гимназия_Баку (3.9.2020.)

[71] https://www.ourbaku.com/index.php/ Бакинская_Мариинская_женская_гимназия_-_Попечительный_Совет,_учителя,_ученики.1895.2F1896_.D0.B3.D0.BE.D0.B4.5B18.5D (6.9.2020.) Tu uverejnené údaje sú prevzaté s tzv. *Kaukazského kalendára na rok 1897.*

štyri hodiny do týždňa). Cieľom bolo umožniť takto absolventkám gymnázia návštevu medicínskeho štúdia v Petrohrade, predpokladajúceho samozrejme znalosti latinského jazyka.[72]

***Mariinskaja ženskaja gymnazija* v Baku**,
okolo roku 1900 na pohľadnici (ruská wikipédia/wiki[73])

V Baku dosiahol praprastrýko najvyšší stupeň svojej pedagogickej kariéry, no musel bojovať čoraz viac so slabnúcim sluchom. Nevieme, kedy sa začali objavovať prvé príznaky hluchoty, no v pedagogickej praxi znamenala takéto diagnóza katastrofu. A tak už o niekoľko mesiacov bol nútený požiadať o penzionovanie so zdravotných dôvodov. Uvoľnili ho v priebehu krátkeho času a vzhľadom na to, že z 18-ročnej služby strávil v Zakaukazsku vyše 15 rokov, priznali mu aj privilégia, ktoré patrili pedagógom až po 20 rokoch služby.[74] Dostal penziu vo výške základného platu, striebornú medajlu cára Alexandra III. a smel naďalej používať titul *exelencia* („*prevoschoditeľstvo*“) a úradný služobný oblek (v Tvrdého slovníku „mundúr“) zodpovedajúci hodnosti, ktorú dosiahol.

Začal sa písať rok 1897 a on mal 46 rokov.

---

[72] https://www.ourbaku.com/index.php/ Бакинская_Мариинская_женская_гимназия._Баку (3.9.2020.)
[73] Файл: Мариинская_женская_гимназия_в_Баку.jpg (5.10.2020.): https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B3%D0%B8%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%8F_%D0%B2_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D1%83.jpg
[74] *Attest* (ako pozn. 52).

Odesa okolo roku 1898. Vpravo budova radnice.
(Rakúska národná knižnica, Bildarchív, AKON AK117-136)

Odesa. V ten istý rok Tvrdý opustil Azerbajdžan a presťahoval sa s celou rodinou do veľkomestskej Odesy na Ukrajine. Odesa mala pre *riaditeľa gymnázia vo výslužbe* nepopierateľné výhody: vymoženosti veľkého mesta, kultúrny život, pre deti možnosť študovať na excelentných školách. Beňadik píše, že tu žili najprv pomerne spokojne, navyše v meste bola aj pomerne početná kolónia Čechov a Slovákov.[75] No nepokoj a napätia medzi obyvateľstvom, ktoré tu oddávna panovali, sa čoskoro vyhrotili do takej miery, že práve tu prežil Peter Tvrdý najväčšie tragédie svojho života. Mimochodom vo viackrát spomínanej *Krátkej autobiografii* celé toto obdobie až po rok 1920 vynechal, takže máme do činenia s bielym miestom v životopise.[76] Ani po návrate do vlasti sa o ňom nezmienil, existuje iba rozprávanie od pár osôb zo širokej tvrdovskej rodiny, ktoré sa snažil zozbierať J. Beňadik.[77]

V Odese žila rodina na Jamskej ulici (dnešnej Novoseľského), spočiatku v dome č. 53, potom 57, ako prezrádzajú pečiatky v *Atteste* kurátora Kaukazského učebného okresu.[78] V roku 1905 bola rodinná adresa v neďalekej Novobazárskej uličke.[79]

---

[75] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 35.
[76] Do dnešného dňa v žiadnom oficiálnom životopise nenájdeme vysvetlenie. Jóna poznamenal: "O tomto období jeho života (vyše dvadsať rokov) nevieme nič." Eugen Jóna: Slovenský slovnikár (ako pozn. 2), str. 23.
[77] Kritický postoj Švagrovského k týmto spomienkam pozri kapitolu *Problém životopis*,
[78] *Attest* (ako pozn. 52*).* V tomto doklade sa nachádzajú aj každoročné potvrdenia (od 1897 do 1903), že Peter Tvrdý žije v Odese. Informácie o odesských uliciach ako aj konkordanciu s ich starými názvami citujem z webovej stránky https://amp.ru.info-about.info/1622159/1/spisok-ulits-odessy.html (19.11.2020.) Pozri aj *Vsja Odessa*, 1900 god, Vydav. V. K. Feldberga, Odessa, str. 33, online: http://thefamilytree.info/odessa/RES_ORED1900.asp?curpag=136 (20.11.2020.), kde sú uvedení majitelia domov. Býval vždy na ľavej strane ulice.
[79] *Novo-bazarski pereulok* – táto adresa sa nachádza na korešpondenčnom lístku syna Vladimíra, ktorý píše otcovi do Odesy v roku 1905. SNK, Literárny archív, 92 D 9, listy Vladimíra.

Odesa okolo roku 1908. Pohľad na prístav.
(Rakúska národná knižnica, Bildarchív, AKON AK117-135)

Osídľovanie severného brehu Čierneho mora a výstavba miest sa začala od 1774, po uzavretí mieru medzi Ruskou a Osmanskou ríšou. Odesu založili 1794. Od počiatku sem prúdili nielen Rusi ale v hojnom počte aj Gréci a Židia a tak heterogénne zloženie obyvateľstva od samého založenia mesta sprevádzali isté napätia. Už v roku 1821 sa začali pogromy, ktoré sa neustále opakovali.[80] No prichádzala sem aj chudoba, ktorú predstavovali muži bez rodín, pracujúci ako nádenníci, a keď nebol dostatok práce, viedlo to k politickému radikalizmu. Vo všeobecnosti cez odesský prístav prechádzal celý obchod s obilím. V 1875 bolo viac ako 60 % komerčných firiem v židovských rukách. Ale rovnako boli Židia hojne zastúpení aj medzi chudobou a v podsvetí. Najväčší prírastok dosiahlo mesto v rokoch 1862 – 1892 (404.000 obyvateľov). V roku 1897 bol podiel Rusov na počte obyvateľov 49,69 %, Židov 30,83 %, čo zodpovedalo 125.000 osobám, a Ukrajincov 9,39 %.Okrem toho tu boli okrajovo zastúpení aj Arménci, Turci, Tatari, Poliaci, Gréci, ale aj Francúzi a Angličania.[81] Na porovnanie počet obyvateľstva s Moskvou: tá mala v roku 1897 1173.427 obyvateľov, Odesa 405.041. Keď vezmeme za indikátor hospodárskeho vývoja objem remeselno-priemyselnej produkcie v 1904 roku, je to približne ten istý pomer.[82] Od počiatku bola Odesa mnohonárodnostným mestom, v ktorom sa veľmi rýchlo vyvinul antisemitizmus a ako reakcia naň neskôr aj sionizmus.[83]

---

[80] *Die Judenpogrome in Russland*, 2.diel (Einzeldarstellungen), Köln und Leipzig : Jüdischer Verlag 1910, str. 109. online: https://www.yumpu.com/de/document/read/20655457/die-judenpogrome-in-russland (5.9.2020.)
[81] https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Juden_in_Odessa (4.9.2020.)
[82] Podľa Guido Hausmann (zost.): *Gesellschaft als lokale Veranstaltung. Selbstverwaltung, Assozierung und Geselligkeit in den Städten des ausgehenden Zarenreiches*, Göttingen 2002, str. 345.
[83] https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Odessa (5.9.2020.) Author článku Steven J. Zipperstein uverejnil aj knižné publikácie: *The Jews of Odessa: A Cultural History, 1794–1881* (Stanford, Calif., 1985) ako aj *Elusive Prophet: Ahad Ha'am and the Origins of Zionism* (Berkeley, 1993).

Synovci a netere Petra Tvrdého. Na tomto mieste musím trochu načrieť do rodinnej histórie a objasniť blízke príbuzenské vzťahy. Peter Tvrdý mal síce veľa súrodencov, no nažive zostala iba sestra Jozefína a brat Ján, ktorý mal početné potomstvo. A tak mal Peter Tvrdý celý rad synovcov a neterí. Dvaja z nich s ním boli spätí neskôr aj existenčne – po definitívnom odchode do penzie (1927) u nich striedavo žil až do smrti.

O tejto „pospolitosti" stručne – možno trochu atypicky, v poradí od najmladšieho k najstaršiemu členovi rodiny (o tých dvoch, ktorí boli s Petrom Tvrdým v neskorých rokoch úzko spojení, uvádzam obšírnejšie údaje):

- **Emília** (1903 – 1986), vyd. Krajanová, *Milka,* žila v Nezbudskej Lúčke, Žiline, potom striedavo v Brezne (u syna farára) a v Bratislave. Moja stará mama.
- **Jozefína** (1900 – 1967), vyd. Gažová, *Pepka*, učiteľka matematiky. Žila napokon v Hlohovci a Trenčianskych Tepliciach.
- **Štefan** (1894 – ?), notársky tajomník v Trenčíne.
- **Jozef** / *Joseph P. Tvrdý*. (1892 – 1941) –Vysťahoval sa do USA, kde sa oženil s Američankou švédskeho pôvodu, v Denver (Colorado) sa vypracoval na podnikateľa (vlastnil fabriku na výrobu prádla). Zomrel a pochovaný je na Fairmount Cemetery, Denver, Denver County.
- **Antónia** (1890 –1970), vyd. Molnárová, *Tonka.* Učiteľka v Prievidzi, neskôr žila v Bratislave.
- **Mária** (1888 – 1966), *Mariška,* vyd. Bajová, žila v Bratislave.
- **Ignác** (1886 – 1917), obuvník v Bytči.
- **Ján** (1885 – 1957), druhorodený syn, kňaz. Zo žilinského gymnázia išiel na teológiu v Banskej Bystrici, vysvätený 1910. Kaplán v Tužine, Tajove, Brezne,[84] Novej Bani, Podkoniciach, Vrútkach, znova v Brezne, v Čiernom Balogu a napokon v Bojniciach.[85] V priebehu prvej svetovej vojny ho povolali do armády, kde mal funciu poľného kuráta (údajne na rumunskom fronte).[86] Po skončení vojny, v roku 1918, sa vrátil do Koša (podľa miestneho podania údajne na Vianoce vkročil priamo do kostola ešte vo vojenskej unifome). Stal sa správcom tunajšej farnosti, od roku 1925 farárom. Pastoračnú úlohu ponímal široko a bral ju vážne: v Koši dal opraviť kostol, od 1919 nacvičoval divadelné hry s ochotníkmi,[87] 1922 – 1940 bol aj knihovníkom farskej knižnice. 1942 sa stal honorárnym dekanom, od 1945 výpomocný duchovný v Prievidzi, potom v nemocnici v Trenčíne.[88] Vo výslužbe žil u sestry Jozefíny v Hlohovci, kde je aj pochovaný.
- **Arpád** (1881 – 1963), prvorodený syn, kňaz.

---

[84] *Almanach des katholischen Klerus Osterreichs und Ungarns*, ročník 2 a 3, Viedeň : 1913 a 1914.

[85] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyjan1885 (4.9.2020.)

[86] Oznámenie tejto skutočnosti v reči novinárov znelo v rakúskej tlači takto (preklad): „Cisár menoval za poľných kurátov týchto rímskokatolíckych svetských kňazov zo záložníkov: Johana Tvrdého z banskobystrickej diéceze..." *Fremden-Blatt* (Viedeň), 21. augusta 1918, č. 226, str. 3 (*Verordnungsblatt für das k. k. Heer Nr. 139*).

[87] Podrobne aj Ján Gajdošík: *Divadelná história obcí Koš – Kanianka. 90 rokov ochotníckeho divadla v Koši*, Koš : Obec Koš, 2009.

[88] Ľubomír Viliam Prikryl: *Lexikón katolíckych duchovných Žiliny*. Žilina : 2014 (elektronický text).

Synovci a netere okolo 1910: rodina Jána a Anny Tvrdovcov. V hornom rade zľava: Ignác, najstarší Arpád, Mária, Antónia, Ján a Jozef. Spodný rad: Štefan, moja stará mama Emília, matka Anna, rod. Fridrichovská, Jozefína a otec Ján Tvrdý.
(archív rodiny Grossmann)

Kto bol strýčko Arpád, I. V rodine sa hovorilo, že najstarší syn toto výsostne maďarské historické meno (*dynastia Arpádovcov*) dostal pri krste (1881), no nie z úradnej, štátnej moci (matriky sa vtedy viedli výlučne iba na farách), ale od tamojšieho promaďarsky založeného farára, ktorý sa tak chcel vyvŕšiť na slovensky zmýšľajúcej rodine. Arpád sa stal kňazom, verný tradícii tvrdovskej rodiny (pozri rovnomennú kapitolu vyššie). Teológiu študoval v maďarskej Kalocsi, vysvätený bol 1904. "Toto obdobie jeho kňazského života dostupné pramene neuvádzajú, takže sa nedalo zmapovať", možno sa dočítať na niektorých webových stránkach. A tak tu uvádzam po prvý raz doplňujúce informácie. Od starej mamy, ktorá ho volala Arpádko, viem, že po štúdiach bol najprv vychovávateľom u šľachtickej rodiny (údajne u Hunyady-ovcoch). Celkom neznámym faktom je, že krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny a na začiatku kňazskej dráhy bol (od 1. septembra 1913) kaplánom v maďarskom Monore so šiestimi tisíckami obyvateľov, ležiacom juhovýchodne od Budapešti a patriacom do dekanátu Csegléd. Meno mu vtedy trochu prispôsobili, z Tvrdého sa stal *Tordy*.[89] Pod týmto menom ho mimochodom nájdeme aj v iných materiáloch pred vznikom Republiky Československej. V 1914 viedli Arpáda na tzv. *Zozname vysvätených kňazov náhradnej zálohy nachádzajúcich sa v evidencii*.[90]

[89] Almanach des katholischen Klerus Österreichs und Ungarns, 3. ročník, Viedeň 1914, str. 580 ako aj https://monorplebania.hu/plebania/monor-papjai/ (2.3.2018.)

[90] Peter Chorvát – Jana Zaťková – Miloslav Čaplovič (ed.): *Pramene k vojenským dejinám Slovenska* IV-1, Bratislava : Vojenský historický ústav 2016, str. 208, 209: Zoznam náhradných záložníkov – vysvätených kňazov , Uh. Kráľ. Vlastibrannecké doplňovacie veliteľstvo v Trenčíne, č. 766, z 30. októbra 1914, dokument 141.

Nasledujúcu jar 1915 trávil Arpád už na ďalšej fare – v srbskej Vojvodine, v ktorej sa miešali národy aj náboženstvá, konkrétne v Bačkej Topoli. Aj tento časový úsek bol doteraz bielym miestom v jeho biografii. Začiatkom 20.storočia malo toto mesto okolo 15.000 obyvateľov, Srbov, Maďarov, Nemcov, Slovákov, no aj príslušníkov ďalších národností. 34-ročný Arpád vtedy prišiel skutočne do komplikovaného prostredia, konfesionálne aj etnicky a navyše práve vtedy sa zaceľovali rany, ktoré Topola utŕžila pri veľkom požiari desaťročie predtým (1906) a aj zaznamenávala z frontových bojov prvé vážne straty na životoch svojich obyvateľov. Arpád tu účinkoval ako farár, omše sa konávali vo veľkom, novom kostole. Keďže dovtedajší rímskokatolícky kostol nestačil pojať veriacich, v roku 1906 postavili nový, v novo-gotickom štýle, ktorý slúži dodnes.

Ako odpoveď na môj dotaz ohľadne účikovania Arpáda mi odpovedal farár z Topole:

„Laudetur Jesus Christus! ... Meno brata Vašej zomrelej starej matky som našiel v našich knihách. Ano, Arpád Tvrdý pôsobil ako farár našej farnosti od 30. apríla 1915 do 1. decembra 1919. Uvedené je v nich tiež, že bol korektným kňazom a miloval ľud boží. Po službe v Bačkej Topoli ho preložili na Myjavu. Ferenc Fazekas, Župnik [farár] v Bačkej Topoli, 17. októbra 2005.“[91]

Ako sa zdá, napriek uvedenému oficiálnemu dátumu 1. december 1919 Arpád nestrávil celý tento rok v Topoli. Podobne ako jeho brat Ján aj on sa stal aktívnym poľným kurátom. V armáde ktorá sa začala profesionálne organizovať, bolo dosť úloh, ktoré mohli zastávať a riešiť polní kuráti. Medzi nimi bol Rozhodnutím Ministerstva národnej obrany z 19. apríla 1919 ustanovený pre službu na Slovensku aj „Arpád Tvrdý z Nových Zámku k posádkové nemocnici v Komárně s povinností pastorovat i posádku v Nových Zámcích a útvary v okolí Komárna.“[92] Pripomeňme, že v lete onoho roku vrcholili boje Maďarska proti Československu, v júli muselo Maďarské vojsko pod tlakom Trianonskej dohody územie opustiť. Kuráti plnili skutočne najrôznejšie úlohy: od nastolenia morálky vojnou poznamenaných vojakov a zabránenia trestu-hodných excesov, cez asistenciu pri popravách až po pastiersku službu v nemocniciach. A vysvetľovali novú situáciu, slobodu, povinnosti a práva občana Republiky Československej, čím boli vlastne aj propagačnými dôstojníkmi. V tejto súvislosti musím upozorniť na určitú nielen časovú ale aj obsahovú nezrovnalosť: na jar 1919 sa stal Arpád poľným kurátom (v máji dokazateľne túto funkciu vykonával), no podľa *liber domus* bol súčasne ešte farárom v Topoli – akože? V cudzom štáte? Ďalšia otvorená otázka, ktorú by bolo treba preskúmať…

Ktorého dňa sa Arpád naozaj vrátil do novovzniknutej republiky, nie je známe. Celková situácia bola nestála, pomery sa rýchlo menili. Aj v Bačkej Topoli. Bezprostredne po 1. svetovej vojne totiž vznikol ozbrojený spor o hraničnú Vojvodinu, ktorá sa koncom novembra 1918 už stala súčasťou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Aký dopad mala táto skutočnosť na Arpádove rozhodnutia, nevieme. Pastoračnú činnosť na Myjave začal údajne až v marci 1920.[93]

---

[91] Originálny text listu: “Laudetur Jesus Christus! ... In unseren Büchern habe ich den Namen des Bruders Ihrer verstorbenen Großmutter aufgefunden. Ja, er, Arpad Tvrdý, war hier, als Pfarrer unserer Gemeinde, seit 30. April 1915 bis 1. Dezember 1919. Dort steht, dass er ein korrekter Priester war und liebte das Volk Gottes. Nach dem Dienst in Backa Topola wurde er nach Miiava versetzt. Ferenc Fazekas, Župnik [farár] in Bačka Topola. 17. Oktober 2005.”

[92] Martin Flosman: *S orlem i lvem (I)*. Příběhy českých vojenských duchovních od 17. století do první světové války, Praha : Nakladatelství Epocha 2018. (zv. 11.), str. 348-352, tu: 245.

[93] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyarpad (8.8.2019.)

O necelý rok neskôr mu k tomu pribudla veľká úloha, keďže z jeho iniciatívy vznikla na Myjave "pestúnska kolónia": stal sa jej dozorcom.[94] (O jeho ďalších životných osudoch pozri kapitolu v závere tejto práce.)

Čo rozprávala stará mama, I. Emília Krajanová, najmladšia neter Petra Tvrdého a moja stará mama, bola na slovo skúpa, pokiaľ išlo o spomienky na vlastnú minulosť. A predsa nám zverila niekoľko „tajomstiev", lepšie povedané, dlho som musela prosiť a žadoniť, kým „prezradila" niekoľko podrobností z jej života. Ako 13-ročnú ju rodičia poslali z rodnej Bytče k najstaršiemu bratovi, k Arpádovi, ktorý bol už vtedy farárom v Bačkej Topoli. Stará mama nikdy nepovedala dôvod, prečo sa tak stalo, no ako vysvetlenie sa ponúka často uplatňovaná zásada, podľa ktorej sa starší súrodenci starali o mladších a nezaopatrených. Vekový rozdiel medzi týmito dvoma bol úctyhodný – 22 rokov! Je však aj pravda, že sa takmer nikdy nezmienila o rodičoch. Jedinou výnimkou bola detská spomienka na to, ako jej otec, obuvník a obchodník s kožou, ušil šnurovacie čižmičky z jemnej kožky. V Topoli, na *Dolnej zemi*, sa farská *kišasoňka* a slovenská Bytčianka, kam sa mimochodom už nikdy nevrátila, naučila plynne po maďarsky. Žila mimochodom u brata ako jediná zo všetkých súrodencov.

Emília Krajanová, rod. Tvrdá, moja stará mama v roku 1976

Kostol v Bačkej Topoli, pôsobisku Arpáda Tvrdého 1915 – 1919

Z jej rozprávania, ktoré spadá do rokov 1971–1972, viac menej v náväznosti na oslavy Petra Tvrdého v Žiline v roku 1970:

[94] To znamená, že v danom regióne organizoval a spravoval sociálne aktivity financované štátom, ktoré sa zameriavali na riešenie situácie početných sirôt, skutočných aj sociálnych. Išlo o rozmiestňovanie, prideľovanie detí do pestúnskych rodín a o ich pravidelnú kontrolu. Tvrdý vykonával funkciu dozorcu až do odchodu z Myjavy. https://marianvojtko.blog.sme.sk/c/258676/Myjavski-viednari-a-rimani.html (15.8.2019.)

„Jedného dňa sa na fare v Topoli zjavil Peter Tvrdý. Strýčko Peter z Ruska. Dovtedy som ho nikdy nevidela. Býval u nás na fare, kde dostal izbu len pre seba. Ako trávil dni? Keď dal Arpádko zapriahnuť, vozieval sa s ním kočom po okolí. Sám ale nikdy. A inak? Zdržiaval sa vo svojej izbe a len zriedkavo sa vybral na prechádzku. Vlastne sám nešiel von, čítal a písal vo svojej izbe“ A stará mama ešte doplnila: „Jeho žena Lýdia mala šľachtický pôvod.“

V ktorom roku to bolo a ako dlho trval pobyt Petra Tvrdého vo Vojvodine, neviem. Nepýtala som sa vtedy, zaujímavá bola pre mňa samotná informácia, že ako dievča bývala pod jednou strechou s Petrom Tvrdým.

A ako zapadá toto rozprávanie do životopisu Petra Tvrdého? Podľa odhadu strávila stará mama na D*olnej zemi* približne štyri roky, od 1915/ 1916 pravdepodobne do decembra roku 1919, kedy Arpádove pôsobenie v Topoli, ktorá sa medzitým nachádzala na území novovzniknutého kráľovstva, definitívne skončilo. Zdržiaval sa tam snáď Peter Tvrdý v rámci ciest po Európe, ktoré uvádza Beňadik v jeho biografii a ktoré sa údajne konali od roku 1912 takmer každý rok, no ich konkrétny priebeh nie je známy?[95] Pozrime sa na tieto cesty, „voyažírky“, ako ich nazýval, špeciálne v tom období, ktoré by mohlo prichádzať do úvahy:[96]

- 1910 – 1911: cieľ neznámy
- 1912: Rakúsko, Mníchov, Čechy spolu so synom Vladimírom
- 1913: o. i. Ženeva a Paríž; 1914: Viedeň (operácia[97])
- 1914 do začiatku 1916: doložené je iba Švajčiarsko.[98]

Kam sa radí pobyt v Bačkej Topoli? Z dnešného pohľadu mohol byť iba súčasťou jednej z ciest počínajúc rokom 1915, čiže počas 1. svetovej vojny. No vieme naozaj o jeho všetkých výjazdoch z Ruska? (K ďalším cestám sa ešte vrátim.)

Čo rozprávala stará mama, II. Neboli to iba idylické či každodenné bežné spomienky na prítomnosť Petra Tvrdého (zúčastnil sa aj na jej svadbe v Koši 1921), o ktorých nám hovorila začiatkom 70. rokov, boli to aj spomienky na to, ako „ruský strýčko“ líčil synovcovi Arpádovi tragické udalosti, a ona, najmladšia Arpádova sestrička, zvedavo načúvala. Do pamäti sa jej vrylo nasledovné:

---

[95] Tvrdého cesty spomína Beňadik in: Tvrdý 1969, str. 42. Presné pramene autor neuvádza, čerpal snáď informácie z korešpondencie s Petrovým synom Vladimírom v rokoch 1968-1972?

[96] Niektoré cesty sú doložené aj korešpodenčnými lístkami z rokov 1904 – 1905 od najmladšieho syna Andreja a dvomi listami od najstaršieho Voloďu z roku 1915. Korešpondenčné lístky boli adresované na *poste restante*, v mestách, v ktorých sa Peter Tvrdý hodlal zdržiavať a kde si ich mal vyzdvihnúť. Adresy na nich sú jednoznačne napísané jeho rukou. To znamená, že ich synovi pripravil pred odchodom do cudziny.

[97] Operáciu prostaty na klininike spomína Beňadik in: Tvrdý 1969, str. 42. Tento chirurgický zákrok sa mohol konať iba na II. chirurgickej klinike Všeobecnej nemocnice, ktorú viedol univerzitný professor Július Hochenegg (1859-1940). Bol vyhláseným špecialistom a operatérom, ktorý tam založil o. i. aj urologické oddelenie a zaviedol nové progresívne operačné metódy.

[98] Usudzujúc podľa zmienok v dvoch listoch, ktoré mu písal syn Vladimír z Odesy (SNK, Literárny archív, 92 D 8, listy Vladimíra z 24. augusta 1915 a 29. októbra 1915.) sa Tvrdý liečil vo Švajčiarsku a to pravdepodobne od augusta 1914 do jari 1916. Pritom však nevieme, či dve posledne menované cesty boli skutočne dve alebo či išlo iba o jednu dlhotrvajúcu. Nazad údajne cestoval dobrodružne cez Švédsko. (Beňadik, Tvrdý 1969, str. 42)

„Bolo to v Odese. Jedného dňa sa do domu, v ktorom žil Peter Tvrdý, začali dobýjať „červení“. S veľkým hlukom a zrejme so zbraňami v ruke. Hrôza. Strýčko Peter sa bál o život. Reagoval ale rýchlejšie ako oni. Okamžite bežal do kuchyne, odkiaľ viedol zadný východ do záhrady, a tak sa mu podarilo pred nimi uniknúť cez susedné záhrady. Nejaký čas sa potom aj skrýval. Syna Andreja, ktorý s ním vtedy v byte nebol, ale predsa len zabili. Na inom mieste. Zabudla som, kde a ako. No ešte predtým Petrovi otrávili staršieho syna. Aj to sa stalo v Odese.“

Pozrime sa bližšie na obsah týchto spomienok a najprv na úmrtie staršieho syna. O smrti otrávením tohto 21-ročného študenta Cyrila/Kyrila svedčia dokonca tri zachované novinové články zo súdobej tlače v ukrajinčine. Články sú, žiaľ, tak tesne vystrihnuté z novín, že sa nedá zistiť, ani z ktorého roku ani z akých novín pochádzajú. Beňadik, ktorý z textov ako prvý citoval, uvádza, že sú z roku 1908.[99] Takže teraz sa musíme presunúť o pár rokov hlbšie do minulosti.

V prvom článku sa píše o študentovi *Kirilovi Tvjordom*, ktorý deň predtým ukončil svoj život. Prišiel do chemického laboratória na univerzite, správal sa celkom normálne, to znamená, že pozdravil svojich kolegov, no náhle rozhodil ruky a zvalil sa na zem. „Keď sa študent začal zvíjať v kŕčoch a na perách sa mu objavila krvavá pena, bolo očividné, že ide o otravu.“ Lekár, ktorého zavolali, podozrenie potvrdil, na čo študenta bezodkladne dopravili na kliniku, kde však onedlho skonal. Táto správa sa vzťahuje na 12. november (1908).[100]

V druhom výstrižku sa redakcia pokúšala vsugerovať verziu o samovražde už samotným nadpisom (*Tajomná samovražda).* Popis tragickej udalosti je identický, až na niekoľko doplňujúcich detailov, ako napríklad: že študent mal pri vstupe do laboratória mŕtvolne bledú tvár, že išlo o usilovného študenta, ktorého prácu si profesori vysoko cenili, že bol priateľský a tešil sa zo života a že pri prehliadke oblečenia našli u neho ceruzu a papiere na poznámky. V závere textu trochu prekvapí dohad redakcie, že študent musel požiť jed na chodbách univerzitnej budovy, mimochodom starej univerzitnej budovy na Elizabetínskej ulici.

A napokon v tretej správe, ktorej dátum uverejnenia ako aj meno novín takisto nie sú známe, sa píše, že v anatomickom laboratóriu kliniky súdnej medicíny sa uskutočnila pitva. Výsledok znel, že menovaný sa otrávil kyanidom draselným (cyankáli) a že teda predpoklad, že išlo o náhodné otravu, nemá opodstatnenie.

Podľa novinových správ teda malo ísť o samovraždu. No už pri samotnom čítaní týchto krátkych článkov sa vynárajú oprávnené pochybnosti o takomto závere. Naozaj to bola inscenovaná samovražda jedom – pred zrakom kolegov, na verejnosti –, bez zjavného motívu? Bez toho, aby samovrah zanechal po sebe pár slov? Konalo sa vyšetrovanie? A ak ano, ako znel neskorší úradný výsledok? Alebo iba vyriekli formálne „akýsi“ uzáver?[101] O ďalšom pokračovaní prípadu správy nemáme.

---

[99] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 36, 37. Tieto novinové výstrižky nachádzajúce sa v súkromnom archíve rodiny Tvrdých použil Ján Gajdošík v krátkej filmovej dokumentácii *Peter Tvrdý 1850 – 1935. Jazykovedec, lexikograf, prekladateľ a pedagóg*, Koš : Miestny odbor Matice slovenskej 2010. Ďakujem Jánovi Gajdošíkovi, že mi sprostredkoval prístup k týmto novinovým výstrižkom.

[100] Dátum v „starom štýle“. Pozri vysvetľujúcu poznámku 51.

[101] Ťažko odhadnúť, či by aj rešerš priamo na mieste pomohla objasniť tento kriminálny prípad spred vyše jedného storočia.

Beňadik našiel pre seba upokojivé vysvetlenie prvého prípadu v tom zmysle, že k otrave možno viedla láska (inšpiráciu mu poskytol list Cyrilovej sestry Heleny) a nastoľuje otázku, či mu snáď neznáma dievčina nepodala osudnú (t.j. otrávenú) desiatu na ceste do laboratória. Pokiaľ ide o najmladšieho syna Petra Tvrdého, o Andreja, ktorého tragická smrť údajne nasledovala 19. novembera 1908: vraj sa otrávil octovou esenciou,[102] keď boli všetci preč z domu.[103] No podľa Beňadikovej formulácie sa zdá, že ani on sám nebol celkom presvedčený o pravdivosti tohto tvrdenia. Moja stará mama možnosť samovraždy ani len nenaznačila.

Dvojnásobná tragédia, dvojnásobná vražda? Neviem, kedy sa mali udiať, kedysi ma zaujímal dobrodružný charakter rozprávania starej mamy oveľa viac ako časové súradnice a faktografická presnosť, ktorá je prirodzenou podmienkou historiografie. O týchto temných udalostiach nerozprávala okrem nás nikomu inému. Ako a kedy v skutočnosti 18-ročného Andreja zabili a kto ho mal na svedomí, naozaj červenogvardejci alebo nejaké iné radikálne politické zoskupenie, ktoré okolo seba šírilo hrôzu, teror a smrť? Na Ukrajine boli vtedy veľmi zložité pomery (pozri ďalej). Bolo by zaujímavé nazrieť do matriky zomrelých – ak sa pravda zachovala. A vôbec: aký úmysel malo prepadové komando v Tvrdého byte – alebo to bola popravčia čata? Bolo to kvôli názorom, s ktorými sa praprastrýko pravdepodobne netajil, ako sa dá u neho predpokladať? Alebo išlo o niečo iné? Bolo snáď otrávenie najmladšieho syna akoby prvým varovaním? Alebo boli obe otravy aktom pomsty? V podstate možno rozvíjať ďalšie a ďalšie špekulácie...

Beňadik píše, že až do roku 1967, kedy na Slovensko prišla na návštevu vnučka Petra Tvrdého, Oľga, sa nevedelo nič o týchto dvoch Petrových synoch, povedal vraj iba toľko, že „mal aj dvoch ďalších synov, ale tí už nežijú“.[104] Nuž, praprastrýko po príchode na Slovensko 1920 o tejto tragédii zrejme už nehovoril, ale prinajmenšom jeho synovec Arpád a naša stará mama o nej vedeli ešte z oveľa skoršieho obdobia. Beňadik sa pokúšal zistiť pravdu od dvoch detí Petra Tvrdého, ktoré zostali žiť v Sovietskom zväze: syn Vladimír sa podľa neho vyjadril v tom zmysle, že tragická smrť jeho bratov nemohla mať vonkajšie príčiny, že príčina Cyrilovej smrti bola v ňom samom, v jeho psychike, a u Andreja to vraj bolo „detské napodobňovanie“ bratovho konania. On však pri tom nebol prítomný, žil vtedy v Izmajile.[105] Petrova dcéra Helena, ktorá sa vydala a žila spolu s matkou mimo Odesy, Beňadikovi napísala, že v Cyrilovom prípade bola na príčine jeho „nervózna povaha“ a naznačila, že sa k tomu hádam priplietla aj náklonnosť k jednej „starej dievke“, chudobnej a zdravotne vážne postihnutej poštárke „bez náležitého vzdelania“. A na konto Andrejovej smrti zopakovala domnienku svojho brata o napodobňovaní.[106]

Príčiny tragédie? Na tomto mieste si dovolím uviesť z Beňadikovho rukopisu jeho úvahy. Síce udáva, že Tvrdý podnikal cesty do zahraničia z terapeutických dôvodov – trpel totiž nielen

[102] Vysoko koncentrovaná kyselina octová (80%), ktorá môže pri požití viesť až k smrti.
[103] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 37.
[104] Tamže, str. 40.
[105] Tamže, str. 38 – ohľadne listu Vladimíra Tvrdého z 31. júla 1967 adresovaného Beňadikovi.
[106] Tamže, str. 39, 40 – citát z listu 77-ročnej Heleny Klimenkovej, dcéry Petra Tvrdého Beňadikovi, ktorý adresát obdržal 2. novembra 1967.

na rapídne pokračujúcu nahluchnosť ale aj na cukrovku, reumatizmus, sklerózu a zápal prostaty[107]–, no spomína aj iné dohady: že totiž Tvrdý „údajne robil spojku medzi ruskou emigráciou v západnej Európe s Ruskom, i medzi Slovákmi a Čechmi, žijúcimi v Rusku a naším prvým zahraničným odbojom“ a tiež, že sa osobne poznal s Leninom i Trockým.[108]

Trochu ďalej v Beňadikovom texte nájdeme aj túto drobnú poznámku: „Je... zaujímavé, že krátko po svojom príchode do Odesy koncom roku 1915 Peter Tvrdý sa zdôveril svojmu synovi Vladimírovi, že sliedi po ňom cárska ochranka [tajná polícia], čo ho veľmi znepokojovalo.“[109] Ak je to pravda, musíme priznať, že v Tvrdého cestách do zahraničia sa ukrýva niekoľko otáznikov. Podľa dostupných informácií (z Beňadikovych prác a listov od synov Petra Tvrdého) ich až na jednu výnimku absolvoval sám. Boli to iba liečebné pobyty a výlety s turistickým cieľom? (Pozri ďalej.)

Mimochodom na adresu týchto ciest nájdeme v literatúre nasledovnú vetu: „[Tvrdý] sa tu liečil ako ruský šľachtic so slušnou rentou, teda dosť solventný človek, u popredných európskych odborníkov...“[110] Bol naozaj solventný? Fakt je, že poberal penziu, ktorá bola vo výške základného platu a teda 1.200 rubľov ročne (čiže bez akýchkoľvek príplatkov, ako tomu bolo predtým, v aktívnych rokoch, ktoré ju vtedy dvíhali až na 3.405 rubľov!).[111] Mohla táto suma skutočne pokryť výdavky za operácie, liečebné pobyty a dlhé cesty v cudzine povedľa financovania životných nákladov rodiny v Rusku, ktorá ho nesprevádzala? Nezdá sa, že by zodpovedal obrazu majetného ruského šľachtica s vierstami a vierstami zeme, ako to poznáme z ruskej beletrie 19.storočia. Aj keď sa spomína, že bol povýšený do šľachtického stavu, mohla to byť s veľkou pravdepodobnosťou iba úradnícka šľachta bez pridelenia zeme či majetku (v nemecky hovoriach krajinách „Beamten-Adel“). Že Tvrdý nemal žiadne imanie, aspoň nie koncom 19. storočia, potvrdzuje *Attest* z roku 1897, ktorý tu viackrát spomínam, čiže úradný dokument rekapitulujúci jeho profesionálnu dráhu aj rodinnú situáciu.[112] Úrady v ňom mimochodom registrovali aj jeho skoršie cesty počas letných prázdnin a tak vieme, že v 1892 a 1893 prázdniny strávil v zahraničí (kde?) a v 1895 v rôznych mestách v Rusku. Zápis nehovorí o tom, kde bol v lete 1896, zato sa však dozvieme, že do určeného termínu na začiatku nového školského roku sa kvôli ochoreniu nevrátil a v dôsledku toho požiadal o uvoľnenie zo školských služieb.[113]

---

[107] Tamže, str. 31. Informácie pochádzajú pravdepodobne od Petrovho syna Vladimíra.

[108] Tamže, str. 43. Beňadik uvádza, že informáciu mal priamo od syna Viktora Tvrdého, ktorý ako študent kedysi býval v jednej izbe so svojim prastrýkom Petrom Tvrdým na fare v Koši pri Prievidzi. Ten tam vždy trávil niekoľko mesiacov v roku. No odkiaľ pochádza Beňadikova informácia, že Peter Tvrdý údajne robil spojku medzi ruskou emigráciou v západnej Európe s Ruskom atď., nie je známe.

[109] Tamže. Prameň nie je udaný, možeme iba predpokladať, že Beňadik získal túto informáciu od Petrovho syna Vladimíra Tvrdého.

[110] Pavol Parenička: *Niekoľko poznámok k biografii Petra Tvrdého alebo: Čo nebolo v Slovenskom biografickom slovníku*, in: Slavomír Ondrejovič – Kamila Fircáková – Dušan Lechner: Peter Tvrdý. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia 28. novembera 2000, Bratislava : UK v Bratislave – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001, str. 10.

[111] *Attest* – originálne ruské znenie (ako pozn. 52), str. 5.

[112] Tamže (ruský originál). Prekvapujúce je, že v tomto pomerne vyčerpávajúcom dokumente nie je spomenutý Tvrdého šľachtický titul, o ktorom sa v slovenskej odbornej tlači píše všeobecne od roku 1990.

[113] Tamže (ruský originál).

Zmienky o cestách v rokoch 1904 a 1905 sa nachádzajú v zachovanej korešpondencii, konkrétne na korešpondenčných lístkoch od najmladšieho syna Andreja, ktoré písal z Odesy otcovi do cudziny.[114] Podľa nich sa Peter Tvrdý vtedy zdržiaval vo Františkových Lázňach a Karlových Varoch a vo Viedni.

Z Beňadikovho rukopisu treba uviesť ešte jednu pasáž, kde je reč o tom, čo Peter Tvrdý napísal v liste svojmu (nemenovanému) priateľovi po svojom definitívnom návrate na Slovensko na konto „určitých nepríjemností", ktoré mal kedysi v Odese. Súhrnom: Tvrdý uverejnil v (nemenovaných) odeských novinách niekoľko článkov (súdiac podľa kontextu muselo to byť v roku 1906), v ktorých kritizoval havarijné sociálne pomery a výčiny (pravdepodobne) krajnej pravice. Jedného dňa pri pive sa údajne vyjadril nasledovne: „Ak toto neprestane a bude sa týmto spôsobom pokračovať, ruský národ to nestrpí a poráta sa s nimi!" Zhodou okolností padol tento výrok v predvečer obrovského židovského pogromu. Keď sa situácia trochu ukľudnila, začalo sa vyšetrovať, jedna skupina obviňovala druhú a zrazu si niekto spomenul na to, čo Tvrdý prehlásil v spoločnosti a tiež, čo ešte predtým písal v novinách. A tak sa dostal do súkolia politického vrenia, podozrievali ho zo spiknutia s gubernátorom, ktorý vtedy nezakročil, aj z agitácie v prospech krajnej pravice. No podozrenia sa nepotvrdili, ako Tvrdý skonštatoval v uvedenom liste.[115]

V tých časoch bolo všeobecne životu nebezpečné deklarovať sa verejne ako zastánca progresívnych ideí a my nevieme, čo Peter Tvrdý publikoval vo vtedajších novinách. Čo naznačil v inkriminovanom liste? Čoho sa týkali jeho slová? Ano, išlo o tzv. najväčší židovský pogrom v Odese: strieľanie, beštiálne vraždenie, znásilňovanie, rabovačky, pľundrovanie, pustošenie. *Černosotenci*, polícia, bandy „chuligánov", vojaci, kozáci, študenti, Židia a ich vlastné samoobranné skupiny, kresťania... Výsledok: niekoľko tisíc ranených, vyše tristo zavraždených Židov, obrovské materiálne škody. Takto vyzeral trojdňový pogrom, no v podstate s „predohrou" a „dohrou" trval od 14. do 22. októbra 1906.[116] Kto stál za ním?

Obzvlášť brutálnou politickou silou boli v tom čase spomínaní *Černosotenci* – extrémna pravica monarchistického hnutia, ultrakonzervatívci s anti-ukrajinským postojom, ktorí sa konštituovali po revolúcii v 1905. Odmietali demokratickú a sociálne reformy a vplyv ne-Rusov, otvorene vystupovali proti liberálnemu a progresívnym hnutiam, podporovali princípy ortodoxie, autokracie a ruský nacionalizmus (=*ruská reč pre všetky národy*) a spolupracovali s cárskou ochrankou (tajnou políciou). Sociálne zastúpenie bolo rôznorodé: združovali sa v nej šľachtici, veľkoburžoázia, policajní úradníci, klerus, ale aj vysokí úradníci, obchodníci, ba aj najnižšie vrstvy, no zastúpení boli aj intelektuáli. Dôležitým elementom bol antisemitizmus. Černosotenci vyprovokovali a stáli na čele židovských pogromov 1905 – 1907 v Odese, no rádius ich ničivých aktivít zasahoval do života celej spoločnosti. Na Ukrajine boli špeciálne dobre organizovaní, čo trvalo až do februárovej revolúcie 1917. Mali rôzne formácie aj vlastné paramilitantné skupiny, ktoré vykonávali teroristické akty a vraždy protivníkov, revolucionárov a vybraných verejných osôb. Špeciálne v Odese to bola *Únia ruského ľudu*, *Dvojhlavý Orol*,

---

[114] SNK, Literárny archív, 92 D 8. Listy Andreja Tvrdého z 20. apríla, 4., 15. a 22. mája ako aj 8. júla 1904.
[115] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 32-33.
[116] *Die Judenpogrome in Russland* (ako pozn. 80). Podrobnosti obsahuje celá kapitola *Odessa*, str. 109-132. Pozri aj https://en.wikipedia.org/wiki/Odessa_pogroms (3.9.2020.)

v roku 1908 sa od nich odtrhla *Južná monarchistická únia* v Odese, v 1913 *Únia archanjela Gabriela*. V 1913 kontrolovala táto strana aj mestskú vládu v Odese.[117]

Pripusťme v tomto kontexte domnienky. Je naozaj možné, že praprastrýko stratil dvoch synov v dôsledku brutálnych politických bojov? Ak je pravda, že sa skutočne angažoval v zákulisí politiky a dokonca vykonával akési „tajné misie", vysvetlilo by to aj obsah tragického rozprávania mojej starej mamy. Niekedy stačí malá „rozbuška" a tou mohli byť vtedy napríklad aj „fake-news" takticky vypustené medzi tú či onú polickú –a nebezpečnú –skupinu. Fakt je, že podľa toho, čo už vieme na základe uverejnených materiálov, Peter Tvrdý sa so svojimi názormi na spoločnosť neskrýval, ale prejavoval ich navonok a ako sa javí, aj ich nebojácne hájil.

Osobne pokladám obe vyjadrenia jeho dvoch detí, ktoré zostali nažive, skôr za „taktickú verziu" motivovanú politickou situáciou v dobe, kedy boli napísané. Lenže pre pozostalých bolo skutočne najistejšie rozprestrieť nad touto kauzou závoj mlčania. Napokon aj samotný Peter Tvrdý po príchode do vlasti neragoval inak – hoci z iných dôvodov: minulé udalosti boli pre neho príliš bolestné. Dokonca aj návštevníkov, ktorí za ním prišli na faru v Koši, vopred upozornili, že sa ho nemajú vypytovať na život v Rusku, že o ňom nerád hovorí... Beňadik, ktorý túto informáciu priniesol, konštatoval, že je to rodinné tabu a dodal: tu je snáď aj vysvetlenie, prečo sa vo vlastnom krátkom životopise vôbec nezmienil o tragickej smrti svojich dvoch synov.[118]

Ako to skutočne bolo, sa pravdepodobne už nikdy nedozvieme. Archívne dokumenty z tých čias týkajúce sa takýchto „prípadov" sú naozaj vzácne a aktéri aj ich deti už dávno nie sú medzi nami. Ale ak rozprávanie našej starej mamy naozaj poodhaľuje ukrytú pravdu, nemožno sa čudovať, že celé dlhé desaťročia sa nikto zo staršej generácie v rodine nezmienil o týchto tragických udalostiach, že vyše sto rokov zostali utajené za závojom mlčania.

Ďalších 12 rokov na Ukrajine. Ako pokračoval život penzionovaného skutočného štátneho radcu Tvrdého[119] od roku 1908? Po tejto dvojitej tragédii a následnom niekoľkoročnom rozporuplnom vzťahu medzi manželmi, ktorí sa navzájom obviňovali z rodinnej tragédie,[120] sa zrejme už vnútorne rozlúčil s Ruskom. Jeho syn Vladimír, ktorý vtedy učil v Izmajile, napísal po vyše polstoročí Beňadikovi, že po tejto katastrofe žil jeho otec začas u neho. „Jeho duševné rozpoloženie bolo hrozné. Len vtedy sa upokojil, keď začal hovoriť o svojej vlasti."[121]

Ako to však bolo ďalej, akej činnosti, akej „záľube" sa Tvrdý venoval v nasledujúcich dvoch desaťročiach? Isté je, že muž – z dnešného pohľadu – stredného veku, s bohatými kultúrnymi záujmami a špeciálnymi schopnosťami netrávil dni bez vízie. Podľa vyjadrenia syna

---

[117] Online http://www.encyclopediaofukraie.com/display.asp?linkpath=pages%5CB%5CL%5CBlackHundreds.htm https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Hundreds (17.8.2020.) ako aj Ivan Katchanovski - Zenon E. Kohut - Bohdan Nebesio - Myroslav Yurkevich: *Historical Dictionary of Ukraine* (2. Edition), Lanham - Toronto - Plymouth (UK) : The Scarecrow Press, 2013, str. 46, 47, 666.

[118] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 40, 41.

[119] *Tvjordyj Petr Ignatievič* je uvedený aj v Sergej Vladimirovič Volkov: *Vysšeje činovničestvo Rossijskoj imperii. Kratkyj slovar,* Moskva : Universitet Dmitrija Požarskogo/Rossijskij fond sodejstvija obrazovaniu i nauke 2016.

[120] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 37.

[121] Tamže, str. 41. List Vladimíra Tvrdého Beňadikovi zo 14. júla 1967. Izmajil mal v roku 1897 ca. 23.000 obyvateľov.

Vladimíra ako penzista zastupoval profesorov, keď ochoreli alebo boli na dovolenke, pracoval ako konzultant v mestskej knižnici a v samosprávnom oddelení mestskej rady, kde „zostavil zbierku rozhodnutí mestskej rady“.[122] Okrem toho vraj pracoval aj literárne a vedecky, prispieval do časopisov a písal svoje najväčšie, žiaľ, stratené dielo *Zápisky pedagóga.*[123] Na ktoré roky na tieto činnosti vzťahujú, nevieme. Zaujímavé je, že Peter Tvrdý vtedy finančne prispieval na rôzne *hornouhorské i*nštitúcie. Jeho meno sa nachádza napríklad v zoznamoch „dobromilov“ Muzeálnej slovenskej spoločnosti v rokoch 1911 a 1912.[124]

V roku 1914 vypukla 1. svetová vojna. Cárske Rusko a habsburgská ríša stáli na opačných pozíciach. Predstavme si, že Peter Tvrdý práve v tomto čase, 1915, podnikol cestu po Európe. Počas vojny. Z listu, ktorý mu napísal jeho syn Vladimír 28. augusta 1915 (obálka nie je pripojená, miesto určenia je neznáme) vyplýva, že praprastrýko mu predtým poslal karty z gréckeho prístavu Pireus, 12. júla z bulharskej Sofie a ďalšiu zásielku zo švajčiarskeho Bernu. Podľa obsahu neskoršieho synovho listu z 29. októbra 1915 sa Peter Tvrdý dlhodobo zdržiaval vo Švajčiarsku a mal sa vrátiť do Odesy až na jar 1916. A keďže v závere listov sa syn vždy vážne zaujíma o otcov zdravotný stav, napovedá to, že praprastrýko absolvoval vo Švajčiarsku liečenie nejakej vážnej choroby. Napriek vojne navôkol. Napokon jedna záverečná synova otázka hovorí jasnou rečou: „Ako je to s Tvojim zdravím? V [poslednom] liste píšeš, že si už 54-tý deň bez záchvatov.“[125] V súvislosti so Švajčiarskom sa takmer automaticky zvykne predpokladať liečenie tuberkulózy, no zatiaľ sa nikde neobjavila zmienka o Tvrdého prípadnom pľúcnom ochorení. Pravdepodobne teda išlo o nejakú inú diagnózu.

Pokiaľ ide o politickú situáciu v Odese, napätie rokmi iba narastalo. Úsudok o situácii z roku 1910: “Od októbrového pogromu roku 1905 sa stala Odesa hniezdom Černosotencov a ‚hooligans’ všetkých druhov a kedykoľvek tu môžu znovu vypuknúť excesy“.[126] V rokoch 1916-1919 žil praprastrýko spolu so synom Vladimírom v Odese, ako píše Beňadik,[127] predtým vyučoval Vladimír v Izmajile. Čo sa dialo v Odese, v rokoch 1. svetovej vojny a revolúcie v 1917, ktorá napokon vyústila do občianskej vojny? Dravý prúd všetkých možných zápasov, národnostných, politických, sociálnych, ktorých hlavnou charakteristikou bolo obrovské nespútané násilie. Na Ukrajine prebiehal boj o nezávislosť, boj proti boľševickej agresii, boje červenogvardejcov proti bielogvardejcom a v eskalácii násilia súčasne pokračovala svetová vojna. Hospodársky a sociálny kolaps bol následkom. V Odese mali tieto procesy obzvlášť dramatický priebeh, mesto sa ocitlo medzi dvomi frontami, v ohni bojov susedných veľmocí sa stalo strediskom medzinárodných konfliktov. Konkrétne: Februárová revolúcia v roku 1917 priniesla Ukrajine autonómiu s Centrálnou radou v Kyjeve. Potom vypukla Októbrová revolúcia, ktorá zmenila situáciu: Ukrajina sa stala Ukrajinskou ľudovou republikou ako časť ruskej federácie. V januári 1918 vyhlásila Centrálna rada opäť úplnú nezávislosť Ukrajiny, na čo bolševici obsadili hlavné mesto, zatiaľ čo Ústredné mocnosti uznali suverenitu Ukrajiny. Na

---

[122] Píše to aj Štefan Švagrovský: *Peter Tvrdý a slovenská lexikografia*, in: Slavica slovaca, 16(1981), číslo 1, str. 82-94, tu: str. 85. Dôkazy však nie sú. Švagrovský možno použil tie isté Beňadikove informácie.
[123] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 31, 32; Beňadik Tvrdý 1970, str. 12.
[124] *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti,* 14. zv. (1911), str. 98 ako aj zv. 15/16 (1912), str. 64, 969.
[125] SNK, Literárny archív 92 D 8, listy Vladimíra z 24. augusta 1915 a 29. októbra 1915. Konkrétny citát pochádza z posledne menovaného listu.
[126] *Judenpogrome in Russland* (ako pozn. 80), str. 109.
[127] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 44. Informácia od Petrovho syna Vladimíra?

„pozvanie“ Centrálnej rady prišli cudzie vojenské jednotky, ktoré s pomocou Odesančanov nastolili buržoázny poriadok, a tak sem okamžite začali prúdiť utečenci zo Sovietskeho Ruska.[128] Pre intelektuálov a umelcov, ktorí utekali pred červenými, sa stala Odesa oázou s kultúrnym životom, a to aj napriek všetkým vojnovým hrôzam. Usadili sa tu divadelníci, filmári, spisovatelia (Ivan Bunin, Alexej Tolstoj, Arkadij Averčenko a i.).[129] Sovietska republika musela uznať nezávislosť Ukrajiny. Iba o mesiac na to však radu rozpustili a ustanovená bola vláda, ktorú forsírovali Nemci, a napokon v novembri ju nahradilo vedenie Ukrajinskej ľudovej republiky.[130] To všetko sa udialo v rámci jedného roku, v 1918. Revolúcia mala za následok kontrarevolúciu. No občianska vojna, ktorá medzitým vypukla v Rusku, sa už stihla rozšíriť aj sem a Ukrajina sa dokonca stala jej hlavným dejiskom. To bolo začiatkom roku 1919. Nastala anarchia, základné ľudské morálne hodnoty sa vytratili, vládlo násilie, masový teror. A strach. Proti sebe stáli červeno- a bielogvardejci, *zelení* – roľníci, para-militantné formácie ukrajinských separatistov, anarchisti, Direktórium a striedavo si vydobýjali moc. V priebehu púhych dvoch rokov sa tu vystriedalo deväť vlád![131] Boľševikom sa podarilo definitívne dostať k moci až trochu neskôr, ale to už bol Peter Tvrdý preč. On už nezažil „nové časy“ na Ukrajine. Čo však ešte v Odese zažil, bol veľký hlad, ktorý vypukol v zime 1919-1920. Vtedy žil spolu s Vladimírom v Odese, ako už bolo spomenuté.

Syn Vladimír Petrovič Tvjordyj /Tverdyj. Narodil sa 1885, zomrel 1973. Ján Kamil Beňadik zozbieral o ňom informácie a zostavil jeho životopis, životopis matematika, fyzika a pedagóga, ktorý silne inklinoval k hudbe a aktívne sa venoval dirigovaniu, komponovaniu a hre na klavír.[132] Jeho ďalšou záujmovou oblasťou boli cudzie jazyky, čo asi zdedil po otcovi. Ako pedagóg pôsobil v Izmajile a v Odese, kde sa po otcovom odchode v roku 1920 s rodinou natrvalo usadil. Na tomto mieste pridávam k jeho životopisu ďalšiu zaujímavú informáciu. V rámci dlhoročnej pedagogickej praxe vyučoval Vladimír Petrovič aj na experimentálnej, progresívnej odesskej škole, na „Strojprofškole nomer 1“ (označovanej aj ako proftechškola), ktorú založili na začiatku dvadsiatych rokov 20.storočia. Boli na nej sústredení tí najlepší pedagógovia, takže škola sa vyznačovala vysokým profesionalizmom. Tvjordyj sem prišiel ako docent Odesského polytechnického inštitútu[133] a prednášal fyziku a teoretickú mechaniku.

---

[128] Mirco Günther: *Die Ukraine auf dem Weg nach Europa. Eindrücke und Betrachtungen aus historischer und gegenwartspolitischer Sicht,* Berlín : Friedrich-Ebert-Stiftung 2006, str. 41, 429.

[129] Svedectvo spisovateľov podáva verný obraz toho, čo sa dialo. Napríklad Ivan Alexejevič Bunin plasticky vylíčil hrôzy v diele *Okajannye dni. Iz dnevnika pisatelija*. Autor opustil vlasť pred boľševikmi v roku 1920, titul vyšiel po prvý raz v roku 1936 v Berlíne. Vydania v ruskom originále sa toto útle dielo dožilo v roku 1991 (Odesa), v slovenskom preklade prvýkrát ako *Prekliate dni* (2013).

[130] Günther, Ukraine (ako pozn. 128), str. 41, 429.

[131] Tamže, str. 429.

[132] Ján Beňadik: *Vzácne jubileum Vladimíra Petroviča Tvrdého*, 1968 (strojopis), SNK, Literárny archív, J 691/1 ako aj Beňadik, Tvrdý 1969, str. 44 až 46.

[133] Jaroslav Golovanov: *Fakty i myfy*, Moskva : Nauka 1994, str. 22, 24, 37, online: 2k1p1m1p1c1a1o1p1c_3n._2s1p1r1p1m1g1c._3c1a1l1t2c_1j_1n1j1v2c._1994.pdf (techlibrary.ru) ; Голованов Ярослав. Королев: факты и мифы (стр. 26) - ModernLib.Net ; Oľga Apenčenko: *Сергей Королев*, Moskva : Izdateľstvo političeskoj literatury, 1969 (zmienky na 13 stranách) – apenchenko-sergey-69.pdf (epizodyspace.ru) (všetky: 1.12.2020.) ako aj Vitalij Orlov: *Putjovka v kosmos, polučennaja na beregu Černogo morja,* 2012, online: Путевка в космос, полученная на берегу Черного моря - Тудой Сюдой (tudoy-sudoy.od.ua) (12.11.2020.)

Vladimír Petrovič Tvjordyj okolo roku 1968
(archív rodiny Schirlbauer-Grossmann)

Na Slovensku je prakticky neznáme, že jeho žiakom bol aj Sergej Pavlovič Koroľov (1907-1966), otec sovietskej kozmonautiky, ktorý pred vysokoškolským štúdiom navštevoval 1923 – 1924 tento odesský inštitút. Keďže školy v Rusku v tých časoch neboli takmer vôbec materiálovo patrične vybavené, Vladimir Tvjordyj, ako dokladajú spomienky jeho niekdajších žiakov, – hoci prísny no vždy priateľský –, s veľkou fantáziou vymýšľal, ako študentom čo najlepšie a najjednoduchšie demonštrovať fyzikálne procesy aj bez dôležitých no chýbajúcich pomôcok.[134]

Vladimír Petrovič Tvjordyj a ja sme pestovali korešpondenciu, takú, aká sa asi môže rozvinúť medzi vyše osemdesiatročným vzdelancom a životom skúšaným človekom, matematikom, fyzikom, pedagógom a dirigentom, a 16, 17-ročnou neinformovanou vzdialenou príbuznou v Československu - dvaja, ktorí sa nikdy nevideli a dozvedeli sa o vzájomnej existencii celkom náhodne.
(súkromný archív autorky)

[134] Golovanov, *Korolev* (ako pozn. 133), str. 24, 37. Pjotr Timofejevič Astašenkov: Akademik S. P. Koroľov, Moskva : Mašinostrojennoje Izdateľstvo 1969 (sken č. 3), online: https://www.nemaloknig.net/read-157236/?page=3 (8.11.2020.)

Odchod a či útek a cestovný pas Petra Tvrdého. Pravdepodobne anarchia, na najvyšší stupeň rozpútaná brutalita, celkový úpadok a zánik sveta, ktorý praprastrýko poznal a v ktorom pôvodne žil, boli poslednou a rozhodujúcou kvapkou pre jeho rozhodnutie: utiecť čo najskôr z takejto reality! Že neodišiel do vlasti skôr? Dôvod bol jednoduchý: nemal kam. Bol ruským občanom a Ruské impérium a Rakúsko-Uhorsko stáli vo vojne proti sebe. „Vhodná" príležitosť na návrat sa ukázala skutočne až po rozpade ruského impéria a habsburgskej ríše a vzniku Republiky Československej ako jedného z nástupnických štátov. Petrova žena, ktorá sa narodila v Rusku, o nejakom odchode nechcela ani počuť – v tom sa výpovede syna Vladimíra v liste z 1. augusta 1967[135] i mojej starej mamy zhodujú – a navyše praprastrýko sa s ňou od 1909 až do konca života v Rusku už nikdy nestretol. Manželstvo vlastne neexistovalo. Zdá sa, že svoj odchod spojený s mnohými ťažkosťami prežíval ako útek – a to napriek úradným papierom, podpisom a oficiálnym „bumaškam". Aj vo svojej *Krátkej autobiografii* použil namiesto slova „odísť" ruský výraz „bežať", do slovenčiny prekladaný: bežať, utiecť, utekať (analogicky k tomu „beženec" = utečenec).

Beňadik napísal, že keď Tvrdý na jar roku 1920 odchádzal loďou z Odesy „so skupinou Slovákov a Čechov, zväčša legionárov", odprevádzal ho iba jeho syn Vladimír.[136] A na inom mieste: „Loď, ktorou sa vracal Peter Tvrdý domov, preplávala úžiny Bospor a Dardanely a cez Egejské a Stredozemné more dostala sa až do Marseille. Odtiaľ vlakom cestujúci dostali sa najprv do Prahy a potom sa rozišli domov.[137] Prameň tejto informácie v Beňadikovej práci nie je možné zistiť. Týka sa snáď údaj skupiny českých a slovenských navrátilcov z Ruska, ktorí zrejme absolvovali návrat loďou odvážajúcou francúzskych občanov naspäť do ich vlasti? Lenže: plavil sa Peter Tvrdý skutočne do francúzskeho prístavu Marseille?

Pozrime sa bližšie na praprastrýkov zachovaný cestovný pas z tohto obdobia, od decembra 1919 do marca 1920, ktorý mimochodom názorne odráža komplikové pomery krátko po 1. svetovej vojne.[138] *Zagraničnyj pasport* pre *Petra Ignatieviča Tvjordeho* vystavil 19. decembra 1919 mestský veliteľ v Odese. Pre úplnosť v ňom uviedli aj alternatívne formy mena: *Pierre Tvrdý, Peter Tverdy a Petr Tvrdý*. Úradný dokument s výraznými stopami používania pozostáva z jediného hárku s fotografiou vlastníka pasu, popísaného z oboch strán. Napriek úradným záznamom s neprehliadnuteľnými pečiatkami vzbudzuje dojem čohosi provizórneho, navyše aj spôsobom, akým je upevnená fotografia. Pas sa vzťahuje síce iba na celkom krátke obdobie, ale je to presne ten časový úsek, ktorý bezprostredne súvisí s Tvrdého návratom do vlasti.

---

[135] Beňadik, Tvrdý 1969, str. 37.
[136] Tamže, str. 50.
[137] Tamže, str. 50, 51. Rovnaká informácia („Cez Čierne a Stredozemné more, cez Paríž a Prahu roku 1920 ... sa vrátil na Slovensko.") sa nachádza aj v príspevku od Pavla Pareničku, *Niekoľko poznámok* (ako pozn. 110), str. 11.
[138] SNK, Literárny Archív, Sign.: 92 H 19, *Cestovný pas*.

Keď usporiadame chronologicky jednotlivé zápisy v pase a k nim príslušiace pečiatky, môžeme sa pokúsiť o rekonštrukciu Tvrdého návratu:

- 4. januára 1920 dostal v Odese od generálneho štábu (oddelenie *Propusknoj punkt*) povolenie výjazdu za hranice s platnosťou jedného mesiaca.
- 8. januára mu bola povolená cesta do vlasti československým zástupcom v Rusku. (Pečiatka *repatriačného komisára* svedčí o tom, že Tvrdý hodlal definitívne opustiť Rusko.)
- 20. januára nasledovalo povolenie odobrať sa do Varny, ktoré vystavil francúzsky zmocnenec v Odese (*Bureau de controle*).
- V ten istý deň dostal Tvrdý aj povolenie k voľnému pobytu v Bulharsku, vystavené Bulharským cárskym konzulátom v Odese.
- (Presný dátum odchodu z Odesy nie je známy.)
- 15. februára mu potvrdili prítomnosť pri príchode do Varny na francúzskej sekcii tzv. *Bureau interallie de controle* (táto tajná služba štátov Dohody vykonávala aj kontrolu pasov)
- 18. februára bolo vo Varne vydané povolenie cestovať do Sofie.
- 6. marca povolená cesta do Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Na vyslanectve v Sofii vystavil splnomocnenec pre ruské záležitosti (*Ruská misia*).
- 8. marca zápis o výjazde do cudziny: povolenie na prekročenie Rakúska vystavené splnomocnencom Nizozemského kráľovstva v Sofii zastupujúceho vtedy aj záležitosti Rakúska.
- 9. marca je datované úradne potvrdenie prítomnosti od *súdneho vykonávateľa / zastupiteľa* v Caribrode. (Pri prepise tohto záznamu bolo však slovo *Caribrod*, nachádzajúce sa na pečiatke, nesprávne identifikované ako *Carihrad*. Caribrod, vtedy bulharská hraničná stanica na dôležitej železničnej trati Istanbul – Belehrad, dnes nesie meno Dimitrovgrad. Ale aj bulharské slovo *pristav* v tomto zápise bolo mylne preložené do slovenčiny ako *prístav*. Táto dvojnásobná chyba zrejme viedla k nesprávnemu tvrdeniu o Tvrdého návrate do Československa cez Bospor a následne prístav v Marseille.)
- toho istého dňa, 9. marca, pečiatka železničnej polície Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov.
- 11. marca (nečitateľná) pečiatka a zápis v Belehrade.

Viac zápisov sa v cestovnom pase Petra Tvrdého, v tomto jednohárkovom úradnom dokumente, nenachádza.

Súhrnne: Koncom roka 1919 si Tvrdý vybavil v Odese cestovný pas, začiatkom januára 1920 povolenie k ceste za hranice a predovšetkým československé vízum. Skutočná *púť* sa musela začať niekedy medzi po 21. januárom a 10. februárom 1920. V tejto súvislosti treba uviesť, že vojenská operácia „Odesa“ trvala od 11. januára a skončila sa 7. februára tým, že na Ukrajine víťaziaca Červená Armáda v tento deň obsadila aj Odesu. Tesne okolo tohto termínu

sa musela začať Tvrdého cesta. Viedla loďou (akou? snáď anglickou či francúzskou, ktoré evakuovali ľudí prchajúcich pred boľševikmi?) cez Čierne more do Varny, do najdôležitejšieho prístavu v Bulharskom cárstve, ktorý spravovali Spojenci. Odtiaľ sa Tvrdý vybral do Sofie, kde si vybavil povolenie, aby smel precestovať (medzitým už okliešťené) Rakúsko, pričom mal už povolenie k návratu od československého zástupcu. Nato išiel do Belehradu, vtedy hlavného mesta Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Oprávnene sa dá hovoriť o tom, že niekedy po 11. marci odtiaľ pokračoval (vlakom?) cez Rakúsko do Československa. A že sa teda nevracal po trase Odesa – Carihrad – Marseille loďou a odtiaľ po súši vlakom do Prahy, ako sa doteraz tvrdilo.

Druhá strana cestovného pasu. Fotografia Petra Tvrdého na záver strastiplného života vznikla pravdepodobne tesne pred jeho definitívnym odchodom z Ukrajiny.
(Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív, Sign.: 92 H 19)

Doma. Zdržiavali sa vtedy ešte v Bačkej Topoli dvaja súrodenci Tvrdovci, Arpád a moja stará mama, ktorí patrili tiež k repatriantom, a vrátili sa snáď spoločne až s Petrom Tvrdým do Československa? Ani tento detail sa už nedozvieme. Že ale praprastrýkova cesta z Ruska do vlasti nebola žiadna ľahká záležitosť, je viac ako isté. Mimochodom v Koši pri Prievidzi, kde

Peter Tvrdý v posledných rokoch pobýval u synovca farára, sa ešte aj po dlhých desaťročiach zachovali zvesti o lodi, plavbe a o ukrývaní v lodnom kufri.[139] Praprastrýko vlastnou rukou napísal, že bezprostredne po návrate sa uchýlil do Bratislavy. Predpokladám, že sa za každú cenu snažil o sebestačnosť, že si tam chcel vybudovať nezávislú existenciu. Spočiatku asi (trochu naivne) počítal s penziou z Ruska, lenže novovzniknutý Sovietsky zväz neprevzal na seba automaticky povinnosti bývalého cárskeho Ruska. (A čo sa stalo s jeho ruským občianstvom?) Až koncom leta 1927, po rôznych krátkodobých pracovných úväzkoch v bratislavskej Univerzitnej knižnici, ktoré boli veľkým prínosom pre zamestnávateľa[140] a jemu osobne zaisťovali živobytie, opustil 77-ročný chorý *riaditeľ gymnázia vo výslužbe*, stále ešte intenzívne pracujúci na jazykovedných dielach, Bratislavu. Rodina Tvrdých držala pohromade a tak sa obrátil na svojich synovcov-farárov, Arpáda a Jána. Žil u nich striedavo v Koši pri Prievidzi[141] a na Myjave až do smrti (Myjava, 24. februára 1935).

Problém „životopis“. Ján Beňadik síce podnietil záujem o Tvrdého v 1970, ale jeho záslužné obšírnejšie životopisné dielo o ňom ako výsledok dlhoročnej „mravenčej“ práce zostalo v rukopise. Jedným z problémov je, že v ňom nepriniesol dôkladný poznámkový aparát, čím nezodpovedá prísnym kritériam vedeckej práce. Beňadik zhromaždil veľa biografického materiálu zo svedeckých výpovedí, no často ich neodlíšil od vlastných tvrdení či hypotéz, ba v mnohých prípadov ani nemenoval pôvodcu či presný prameň informácie. [142] A tým poskytol argumenty svojim kritikom, medzi ktorými hádam najďalej zašiel Štefan Švagrovský, ktorý sa vyjadril: „V obidvoch publikáciách [rukopis z roku 1969 a brožúra z nasledujúceho roku] autor podáva príliš emotívny pohľad na celoživotné dielo P. Tvrdého a sú v nich aj viaceré vymyslené epizódy z jeho života.“ A ďalej: „Biografické údaje o P. Tvrdom sú najpresnejšie uvedené v jeho vlastnej *Krátkej autobiografii*...“ [143]

Nemôžem inak, tu musím oponovať: 1. Ťažko obviniť nejakého autora, že prináša vymyslené epizódy, keď ich nemôžeme porovnať s pravdou – tú nepoznáme – a dokonca aj indície sú nám viacmenej neznáme; 2. Beňadik sa netají, že množstvo informácií získal od svedkov a ešte viac od ich potomkov. Jeho chybou nie je, že ich zozbieral a aj použil (a tým zachránil pred definitívnym zabudnutím) od celého radu osôb, chybou je, že ich nepriniesol v takej forme, aby bol výrok každého pôvodcu jednoznačne a menovite definovaný a datovaný a aby sa dokázané fakty dali dôsledne odlíšiť od takýchto výpovedí osôb; 3. Spoliehať sa iba

---

[139] Podľa vyjadrenia Jána Gajdošíka, ktorý udržiava pamiatku Petra Tvrdého v Koši pri Prievidzi stále živú, rozprávala tieto podrobnosti dávno zomrelá Košanka, p. Pažická.

[140] Pozri Kamila Fircáková: *Peter Tvrdý v Univerzitnej knižnici v Bratislave*, in: Ondrejovič – Fircáková – Lechner, Zborník (ako pozn. 110), str. 39 -51.

[141] “Koš mal veľkú faru. Bola to vlastne veľká usadlosť, akú som dovtedy nikde nevidela. Mali tam veľké záhrady a polia, hospodárske budovy, kone, kravy…”, vyjadrila sa Jolana Šímová, príbuzná vtedajšej farskej gazdiny, 15. júna 2005 v Martine. Podrobnejšie o Tvrdého živote v Koši pozri Beňadik, Tvrdý 1969 ako aj niekoľko prác o histórii Koša od Jána Gajdošíka.

[142] Poznámka na okraj: napriek tomu, že Beňdik odkryl mnohé biele miesta Tvrdého života, jeho rukopis je čiastočne poznamenaný dobou, v ktorej vznikol: autor sa miestami nevyhol (vtedy pravda nevyhnutnému) ideologickému zdôrazneniu (Lenin bol napríklad vítanou príležitosťou), čím bol do istej miery kompenzovaný fakt, že Tvrdovská rodina splodila veľa kňazov. No na druhej strane spomenul Masaryka, ktorého meno sa vtedy radšej vynechávalo.

[143] Štefan Švagrovský: *Peter Tvrdý a slovenská lexikografia*, in: Slavica slovaca, 16(1981), číslo 1, str. 82-94, tu: 83, 84).

na Tvrdého *Krátku autobiografiu,* ako to Švagrovský odporúča, by znamenalo, že by sme o živote Petra Tvrdého vedeli naozaj pramálo, keďže v nej prezradil o sebe iba niekoľko faktov istého druhu – všetko ostatné, aj dôležité, zamlčal. Napriek tomu sa niektoré takto zamlčané úseky života zachovali v pamäti rodiny a že sa z generácie na generáciu mierne zmenili, je prirodzené. Zato však nemusia byť celkovo „výmyslami". Je vlastne šťastím, že existuje aj pamäť rodiny – aj keď emotívne sfarbená –, ktorá pomáha dokresliť Tvrdého ľudský profil. Úlohou ďalších autorov, historikov by malo byť, aby tieto spomienky preskúmali, overili a správne zaradili do štruktúry poznatkov.

Lež kritika nemohla byť jediným dôvodom, prečo Beňadikov rukopis v 70-tych rokoch nevydali. Začiatok „normalizácie" jednoducho nebol tým najvhodnejším okamihom na vydanie knižného titulu, ktorý pre vtedajšiu administráciu obsahoval problematický, ba miestami snáď až explozívny materiál. Veľa miest by bol musel autor vtedy prepracovať.

V roku 1994 vyšiel šiesty a posledný diel („T – Z") *Slovenského biografického slovníka*, koncipovaného a pripraveného ešte za socializmu,[144] v ktorom heslo *Peter Tvrdý* napísal Pavol Parenička, opierajúc sa čiastočne o Beňadikove práce. Po zmene režimu zhrnul o 16 rokov neskôr niekoľko opráv a doplnkov do krátkeho referátu[145] a skonštatoval v ňom, že zatiaľ nevyšla „seriózna monografická práca" o Tvrdom. Dnes, po ďalších dvoch desaťročiach ešte stále postrádame kritický a teda skutočne spoľahlivý životopis aj s vyčerpávajúcim poznámkovým aparátom, s údajmi o prameňoch informácií, v ktorom by boli dokumentované fakty prísne odlíšené od spomienok svedkov či ich potomkov, od hypotéz a niektorých domnienok, ktoré, žiaľ, častým opakovaním nadobúdajú (falošný) punc faktov, ako aj od rôznych fám.[146]

Tematika Tvrdého diela patrí do rúk jazykovedcom. Pripomeniem iba na okraj, že moja sestra Katarína Grossmannová obhájila v roku 1980 diplomovú prácu pod názvom *Jazykovedné /lexikografické/ dielo Petra Tvrdého* pod vedením prof. Šimona Ondruša na katedre románskej, klasickej a semitskej literatúry FFUK. Ťažiskom jej práce bolo porovnanie Tvrdého hesiel v *Slovenskom frazeologickom slovníku* s heslami v *Slovníku slovenského jazyka,* t. j. so stavom slovenčiny 1950 – 1980,[147] a *Slovenským slovníkom z literatúry aj nárečí* od Miroslava Kálala.[148]

---

[144] Augustín Matovčík (hlavný zost.): *Slovenský biografický slovník*, Martin : Matica slovenská. Heslo *Peter Tvrdý*, str. 158-160.

[145] Parenička, *Niekoľko poznámok* (ako pozn. 110), str. 6-13. Ani v tejto publikovanej forme Pareničkovho príspevku nie sú uvedené konkrétne pramene nových informácií.

[145] Tamtiež, str. 20, 11.

[146] Myslím tým napríklad aj prípady, kde sa operuje s niektorými údajmi z Beňadikovho rukopisu ako s faktami, zatiaľ čo on sám ich dokonca výnimočne označil ako *rozprávanie*.

[147] 1.- 5.diel. Bratislava : SAV 19591968.

[148] Banská Bystrica : vlastný náklad (Slovenská Grafia), 1924.

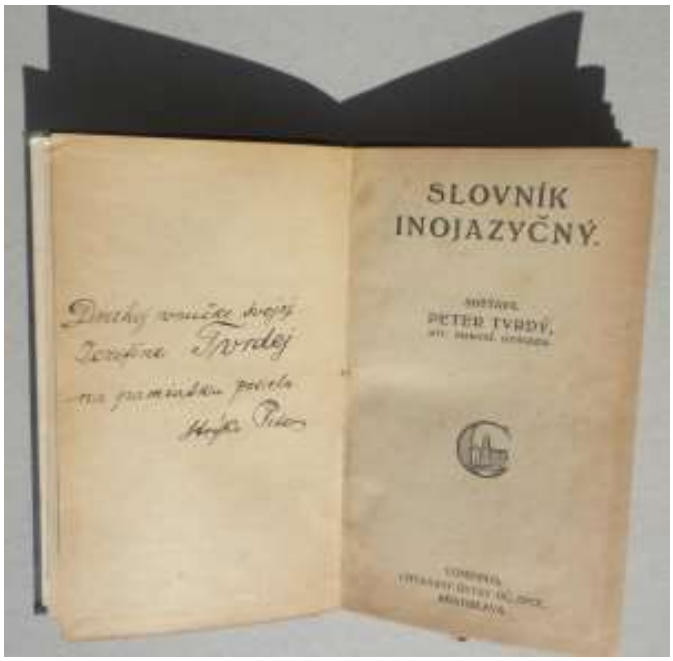

Vo venovaniach vlastných diel a portrétov Peter Tvrdý používal výrazy *vnučka, vnuk* namiesto *neter a synovec*. Konzekventne a v zmysle toho, ako to uviedol vo svojom *Slovenskom frazeologickom slovníku* (Trnava : Spolok sv. Vojtecha 1931, str. 575): „VNUK, -a = synov alebo dcérin syn“ a teda analogicky aj vnučka.
Vľavo je venovanie neteri Jozefíne Tvrdej, vpravo zadná strana fotoportrétu Petra Tvrdého s venovaním mojej starej mame, ktorý je na začiatku tejto práce.
(súkromná knižnica autorky)

Kto bol strýčko Arpád, II. Nádych dobrodružnosti, dobrodružnosti „z prinútenia“, ako to bolo v prípade Petra Tvrdého, postrádal život synovca Arpáda iba na prvý pohľad. Posledná tretina jeho života bola tiež nechcená odysea. A ako vidieť vo viacerých informačných materiáloch, jeho život približne od roku 1947 je sám o sebe verejnosti z veľkej časti neznámy.

Nájsť môžeme napríklad: „V r.1947 odišiel na zdravotnú dovolenku do Podunajských Biskupíc. Zdá sa, že tam v pastorácii nepôsobil, čiže to bolo asi naozaj zo zdravotných dôvodov - mal vtedy 66 rokov.“ [149] Alebo: “Od 1937 farár vo Švajnsbachu (dnes Viničné, okres Pezinok). V roku 1947 na zdravotnú dovolenku do Pod. Bisk. Do pastorácie sa už nevrátil, ale odišiel na odpočinok do Trenč. Teplíc.” [150] Alebo slová o trochu neskoršom období: “Odišiel do západných Čiech, k rádovým sestričkám v Nejdeku pri Karlových Varoch”. Znie to tak, akoby sa bol Arpád jedného dňa rozhodol, že sa vyberie do príťažlivého okolia svetoznámych kúpeľov, kde je sídlo nejakej rehole, a tam v tichu a rozjímaní bude prežívať roky odpočinku. Opak bol pravdou.

Takéto a podobné vety sú dôvodom, prečo som sa pustila do rekonštrukcie jeho životného osudu v komunistickom režime. Výsledkom je, že na tomto mieste zapĺňam biele miesta v jeho životopise.

---

[149] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_nemethy_26?pcmeno=tvrdyarpad
[150] https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=tvrdyarpad

Po jeho myjavskej kapitole (pozri vyššie, str. 25-26) nasledovali roky vo Viničnom pri Pezinku (od 5. marca 1937 do 1. októbra 1948), kde bol aj vikárom. V tamojšom kostole sv. Filipa a Jakuba sa tiež konala vysviacka jeho synovca a brata mojej mamy Milana Krajana, ktorého som tu už spomenula. Odtiaľ išiel Arpád do Podunajských Biskupíc, kde sa od roku 1927 nachádzal dom samostatnej slovenskej provincie rehole milosrdných sestier Sv. Kríža. Táto reholľa s charitatívnymi, sociálnymi a pastoračnými cieľmi bola od založenia v Československu jednou z najrozšírenejších ženských reholí. Okrem kláštora tu mali sestry aj kostol a nemocnicu pre choré sestry. (Mimochodom Ústav tuberkulózy bol zriedený v týchto priestoroch až v roku 1952, po vysťahovaní sestier.[151]) Arpád bol menovaný špirituálom, duchovným reholľných sestier. No nebol pátrom, bol diécezným kňazom.

Na vysvetlenie vtedajšej situácie: Po prebratí moci komunistami sa začalo veľké ťaženie proti katolíckej cirkvi. V prvom rade proti kňazom, no čoskoro boli rozpustené aj mužské rehole a v lete 1950 prišli na rad aj ženské. Bola to tzv. akcia "R" - reorganizácia kláštorov. Napriek ideologickému nepriateľstvu však skupiny sestier ani nerozpustili ani ich neuväznili. Príčina? Keďže v priemysle chýbali ľudia, použili ich ako lacný zdroj pracovných síl, čo znamená, že ich z kláštorov jednoducho "presunuli" do rôznych podnikov ľahkého priemyslu alebo do poľnohospodárstva.

Biskupice neboli žiadnom výnimkou. Našla som svedkyňu týchto dramatických udalostí, ktoré sa týkali bezprostredne aj Arpáda Tvrdého. Bola vlastne poslednou žijúcou svedkyňou jeho "vandrovného" života, reholľná sestra Oktávia Tarasovičová. Keď sme spolu korešpondovali na túto tému v rokoch 2008 – 2009, mala 82 rokov.

Od nej viem, že aj Arpád musel v rámci tejto veľkej akcie provinciálny dom v Biskupiciach opustiť. No sestry ako ich duchovný sprevádzať nesmel. Konkrétne tú skupinu sestier, ktoré režim uznal za „práceschopné" (včítane provinciálneho predstavenstva) a ktorú vyviezli 27. septembra 1950 na Štátne majetky do Budmeríc, na majer Nový Dvor („Havkáč"), kde na nich čakali poľnohospodárske práce. Majer so schátralým kaštieľom ako hlavnou budovou, ležiaci 3 km od Budmeríc, v ktorom mohlo mať miesto najviac 25 osôb, zrazu musel pojať takmer 60 sestier. „Nebolo dosť miesta ani vody, o hygienických zariadeniach ani nehovoriac." [152] Takto opisuje sestra Oktávia v liste z 19. decembra 2009 niekdajšiu situáciu. A ďalej: na základe výnimky, ktorú sa podarilo vybaviť vďaka privátnym stykom na ministerstve kultúry, mohol sa Arpád pred Vianocami pripojiť k sestrám. Denne slúžil omše, na ktoré prichádzali aj obyvatelia z okolia. „Svätá omša bývala v jedálni, bola to dosť veľká miestnosť a schodami sa dalo výjsť akoby na poschodie, a zaujímavá bola úprava tohto domu

---

[151] https://www.sestrysvkriza.sk/index.php/en/o-nas/dejiny-a-zakladatelia (22.10.2020.)

[152] *Slovenská provincia milosrdných sestier Sv. Kríža* (na báze spomienok Sr. Dominiky Galeštokovej a Mojmíry Hauptvoglovej), Viera a život, XIV/(2004), č. 1., str. 53 – 62, tu str. 56. online: https://www.yumpu.com/xx/document/read/48729027/aa-taa-pdf-vydavatea-3-4-stvo-dobra-kniha (23.10.2020.). Ďalšie informácie v publikácii Anton Habovštiak: *Budmerický Nový dvor a sestry sv. Kríža*, in: Fidei et Patriae (Libri Historiae), Trnava : Dobrá kniha 2008, str. 180-214.

– vyzeralo to akoby chorus. Tam sme mali umiestnené harmónium. Sestry, ktoré spievali, aj robotníci Štátnych majetkov mali tam dosť miesta.“ [153]

No len čo si sestry a Arpád stihli vytvoriť ľudské pomienky a zblížiť s obyvateľmi z okolia, preložili ich o rok neskôr (25. októbra 1951) do vzdialeného moravskosliezskeho regiónu Sudet, do Světlej Hory v okrese Bruntál, kam ich sprevádzal aj 70-ročný Arpád. Sestry pridelili na prácu do tamojšej prádelne ľanu, ktorá bola súčasťou továrne *Lenas.* V jednom úradnom hlásení stojí: “Byl s nimi kněz slovenské národnosti Tvrdý”, ktorý „yykonává mše v kapli přímo v internátě… Později pro jeho reakční postoje osazenstvo závodu požadovalo jeho odvolání.“[154] K tomu ale nedošlo. Ako sa vyjadrila sestra Oktávia, Arpád slúžil denne omšu, čo bola pre duchovné sestry veľká posila a v čase, kedy mali dovolenku, im usporadúval duchovné cvičenia. Tie, samozrejme, utajene. „Podmienky bývania boli veľmi skromné,“ priznala. V skutočnosti ich všetkých ubytovali v bývalom dievčenskom internáte pod lesom, ďaleko od ľudí, ešte ďalšiu pol hodinu pešo za továrňou,[155] kde museli platiť nájomné vo forme toho, že im príslušnú čiastku strhávali z nízkeho platu.[156] Ich život v internáte sa oficiálne začínal kolektívnou dennou besedou a čítaním dennej (samozrejme komunistickej) tlače.[157] Sestra Oktávia na adresu Arpáda Tvrdého: “On spolu s nami zdieľal všetky nedostatky... Bol pre nás veľkou oporou. Keď sme mali kňaza, mali sme v dome aj Najsvätejšiu Eucharistiu, denne svätú omšu a to v týchto časoch bola pre nás veľká posila. V tejto továrni sme boli do októbra 1953.“

O problémoch a častých konfliktoch so štátnou mocou sa možno dozvedieť z iného prameňa,[158] v ktorom sa citujú zachované hlásenia či situačné správy štátnych orgánov. Podľa toho tu vládla nespokojnosť a ustavičné konfliktné situácie – kvôli dodržiavaniu cirkevných sviatkov, kvôli podpisom na socialistických záväzkoch atď. Na opačnej strane stáli predseda ONV, tajomník okresného výboru strany, bezpečnostný referent, krajský cirkevný tajomník (štátom dosadený tajomník pri biskupských úradoch). Angažoval sa snáď nejakým spôsobom za práva sestier aj Arpád?

V roku 1953 podnik *Lenas* zavreli a sestry boli presunuté do západočeského pohraničia, do česárne vlny v Nejdeku pri Karlových Varoch, kam s nimi išiel opäť aj Arpád. V tejto internacionálne významnej fabrike na výrobu vlny, jednej z najväčších v strednej Európe, odsunutím sudetských Nemcov chýbal zrazu veľký počet pracovníkov,[159] čo štát riešil okrem iného aj prídelom rehoľných sestrier. V reči odborníkov: ”Sestry slovenské provenience byly zařazeny do různých provozů Nejdecké česárny vlny od 15. prosince 1952… a zajišťovaly

[153] List Oktávie Tarasovičovej z 19. decembra 2009.
[154] *Lenas – přádelna lnu ve Světlé Hoře a pracující zde řeholnice řádu Svatého kříže*, online: https://www.mubruntal.cz/lenas-pradelna-lnu-ve-svetle-hore-a-pracujici-zde-reholnice-radu-svateho-krize/d-949598 (2.11.2020.)
[155] Slovenská provincia milostrdných sestier Sv. Kríža (ako v pozn. 151), str. 57.
[156] Lenas – přádelna lnu (ako pozn. 154).
[157] Tamtiež.
[158] Tamtiež.
[159] Pavel Andrš: *Nejdek v létech 1945-1953*, (dipl.práca), Praha : FF Univerzity Karlovy 2008-2009, str. 63. (https://is.cuni.cz/webapps/zzp/etail/65093/ aj Nejdek v letech 1945-1953 (cuni.cz) (26.10.2020.)

potřebné tempo růstu výroby vlny."[160] Sestra Oktávia: „Bývali sme v starej škole v Bernove [pôvodne samostatná, 3 km vzdialená obec je dnes miestnou časťou Nejdeku] a do práce v Nejdeku sme dochádzali autobusom. [Autobusom ich vozili do práce. Lenže v zime sa táto cesta neudržiavala, a tak putovali peši cez snehové záveje.] Podmienky bývania boli veľmi zlé. Nemali sme vôbec sociálne zariadenie. Miestnosti boli veľké, ako v škole. V jednej nás bolo 16 sestier a v druhej 18 sestier. Pre dôstojného pána sa našla ako izba bývalá zborovňa. Kuchyňa bola na prízemí a vedľa nej malá kaplnka." [161] Sestry žili vlastne akoby poloklášťorným životom. Po stránke náboženskej sa však o ne nestaral tunajší katolícky duchovný, ako sa píše v literature,[162] ale Arpád. Aj tu počas ich dovolenky s nimi vykonával duchovné cvičenia a tu tiež oslávil 50. výročie kňazstva (pozri ďalej).

V apríli 1958 pridelil štát rádovým sestrám iné úlohy: nie v továrňach ale v domovoch dôchodcov, pri mentálne postihnutých deťoch či v nemocniciach. Sestra Oktávia v liste napísala, že sestry Sv. kríža v Nejdeku rozdelili do troch skupín a jedna z nich bola odvelená do Košátiek v okrese Mladá Boleslav v Čechách. Išlo tu o prácu v novozaloženom dome dôchodcov (1958), umiestnenom v areále zámku patriaceho kedysi grófom Kolovratovcom, ktorý po znárodnení slúžil najprv pre potreby JRD a hrdinsky niesol stopy tohto používania.

Arpád opäť sprevádzal sestry a to aj napriek tomu, že jeho zdravotný stav sa neustále zhoršoval. Cítil veľkú zodpovednosť, ako vidieť z jeho listu sestre na Slovensko, v ktorom vysvetľoval, že si k nej nemôže prísť oddýchnuť, lebo nechce, nemôže nechať sestričky bez kňaza a bez omše, aj keď sa konáva vo veľmi improvizovaných pomeroch. Jeho dôvody odhaľujú životné podmienky komunity: „Najbližší kostol je na 6 km vzdialený a treba ísť pešo. Každá sestrička musí byť najneskôr o pol ôsmej na pracovisku. Dovtedy teda má vykonať svoje modlitby, sv. omšu a ostatné svoje práce." A tak nechce, nemôže byť – neprítomný.[163] To bolo v roku 1960. Čoskoro sa však musel definitívne rozlúčiť, keďže už takmer nevidel. Usadil sa práve u tejto sestry, medzi časom penzionovanej učiteľky Jozefy, vyd. Gažovej, ktorá vtedy žila s mužom, pôvodne tiež učiteľom, v malej vilke v Hlohovci. Teta Pepka, ako sme ju volali, doopatrovala Arpáda a predtým aj brata Janka. V rodine sa vravelo, že pri kúpe vilky jej pomohli obaja bratia kňazi práve z toho dôvodu, aby sa o nich raz postarala.[164] Arpád Tvrdý zomrel v Hlohovci 28. novembra 1963. Oktávia Tarasovičová dodala na záver listu v 2009: „Na dôstojného pána Arpáda ostala v našej provincii vďačná spomienka. V tých časoch, ktoré cirkev prežívala, dokázal sa nežistne obetovať." [165]

---

[160] Tamtiež. Autor publikácie tu zhrnul poznatky z hlásení rôznych úradov, zo situačných správ okresných a krajského cirkevného tajomníka, ako aj z literatúry, najmä: Anežka Křivánková: *Skrze kříž ke světlu. Kronika 1948-2000*, Kroměřiž : *Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže*, Matice cyrilometodějská 2004.

[161] List Oktávie Tarasovičovej z 19. decembra 2009.

[162] Andrš, Nejdek (ako pozn. 159), str. 128. A ďalej: „V žádném případě neměly ustláno na ružích, jejich činnost byla sledována církevními tajemníky, kteří měli výhrady k náboženské aktivitě sester (přílišná náboženská činnost především mezi občany slovenské národnosti)".

[163] List Arpáda Tvrdého z Košátiek sestre Jozefíne Tvrdej, vyd. Gažovej, do Hlohovca 7. marca 1960.

[164] Z Hlohovca sa manželia Gažovci neskôr presťahovali do Trenčianskych Teplíc.

[165] List Oktávie Tarasovičovej z 19. decembra 2009.

Osobne... Arpáda Tvrdého som zažila v dvoch časových úsekoch. Najprv v roku 1954, vtedy oslavoval 50-ročné výročie kňazstva a tak sme ako malá rodinná delegácia zo Žiliny cestovali do niekdajších Sudet, do Nejdeku. Tvrdovská rodina tam bola reprezentatívne zastúpená: dvaja bratia a dve sestry oslávenca aj s manželmi a my – stará mama ako najmladšia z Arpádovych sestier, moja mama, jej brat Milan a ja. Nejdecký farár a sestričky usporiadali dôstojné oslavy, slávnostná omša sa konala v tamojšom kostole sv. Martina, celebrovali Arpád, jeho brat Ján, Milan Krajan, nejdecký farár a dekan. Spoločný obed a divadelné predstavenie sestier sa konali už v Bernove. Podľa fotografií by dnes nikto nespoznal, že sa to dialo za stalinizmu. Vágne sa pamätám na vysoký priestor, na omamujúcu vôňu, ktorá stúpala z viacerých kadidiel, na hemžiacich sa ľudí, na čierne hábity sestričiek a slávnostné ornáty a na krížiky, ktoré mi počas toho dňa dosadli na čelo.

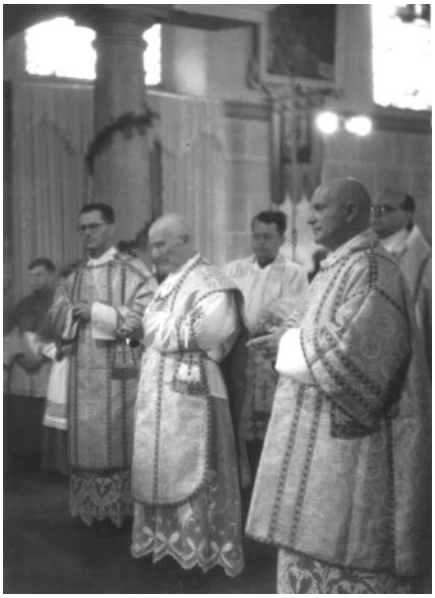

Slávnostná omša v Nejdeku v roku 1954.
V strede Arpád Tvrdý, po pravici jeho synovec Milan Krajan, po ľavej ruke brat Ján Tvrdý

Záber pri tej istej príležitosti, v prvej lavici od strednej uličky: moja mama, stará mama, vršok mojej hlavy, sestry oslávenca Jozefina a Antónia s manželmi
(obe fotografie z archívu rodiny Grossmann)

Druhá etapa bola, keď prastrýko, ktorého som síce nesprávne, ale jednoduchšie oslovovala „strýko“, už nebol v pastorácii a žil utiahnutým životom u svojej sestry Jozefíny v Hlohovci. Teta Pepka, vekovo najbližšia mojej starej mame, tam žila so svojim mužom. Boli bezdetní. Arpád bol v tom čase už viacmenej chodiacim *symbolom*, stále zahalený neviditeľným ornátom, postava, ktorú chránili, ktorá trpela na nejakú vážnu chorobu – myslím, že k jeho veľmi zlému zraku sa pridružilo aj čosi iné, možno voľačo kardiologické – postava, ktorá sa vynárala z milostivého šera chodby, pobudla sotva hodinku s návštevníkmi, s uvážlivými pohybmi a uvážlivou rečou, aby potom zase zmizla v tajomnom zákutí Pepkinej vilky. Zažila som ho pri našich návštevách vždy v reverende. Na vážnu čerň a dlhý rad miniatúrnych gombičiek som bola zvyknutá, veď brat mojej mamy bol tiež kňaz, no dôstojnosť strýčka Arpáda nikto nemohol prekonať. Dostala som krížik na čelo, zo dva razy ma aj priamo oslovil, akoby sa chcel uistiť, že som vnučka jeho najmladšej sestry a súčasne si pripomenúť moje meno. Mala som pocit, že som v kostole – a ak nie v kostole, tak aspoň vo veľkej kaplnke. Akoby ho stále sprevádzal oblak vône z kadidla. Prísny, odmeraný a súčasne plný akejsi zvláštnej dobrotivosti. Veľadôstojný pán. Aký bol asi za mladi, v Topoli, keď u neho nejaký čas strávil Peter Tvrdý?

Od spomienkového obrazu strýčka Arpáda prechádzam k inému obrazu, predstavujem si scénu, ako sa v odesskom prístave praprastrýko Peter Tvrdý lúčil s 35-ročným synom Vladimírom. Musel vidieť, že jeho život, ktorý si v Rusku postupne vybudoval, leží v troskách. V 70-tich rokoch sa mu celá existencia scvrkla na kufor, s ktorým nastúpil na loď odvážajúcu ho bližšie k vlasti. Koľko energie sa muselo ukrývať v tomto mužovi, aby mohol začať ešte raz zmysluplný nový život, v domovine? V *Krátkej autobiografii* spísanej na konci života sa praprastrýko o prežitých ťažkostiach a útrapách v každodennom živote nezmienil – možno zoči voči novým úlohám, ktoré si vytýčil v rodnej zemi, sa mu už nezdali natoľko dôležité? Ale ako to bolo s hľadaním pravdy, neskôr, keď ešte stále boli na živote pamätníci? V zemi vládol režim, ktorý rozprávanie o pravde jednoducho nechcel, nepripustil. Napríklad z Ruska sa neutekalo pred červenogvardejcami, červenogvardejci boli *a priori* tí jediní „dobrí“ a pred dobrými sa neuteká! (O tom, že veľa utečencov – a medzi nimi aj významní umelci – našlo útočište pred červenými práve v prvorepublikovom Československu, sa celé desaťročia komunistickej vlády samo-zrejme nehovorilo.)

Peter Tvrdý a synovec Arpád... V istom zmysle vidím podobnosť ich životných ciest. Dokonca aj podobnosť v zamlčiavaní určitých časových úsekov. Okrem toho je obom biografiám spoločná vnútená „dobrodružnosť“, „vandrovka““ či odyssea. A napokon v oboch je prítomná aj istá tradícia, v ktorej pokračoval jeden aj druhý. Bola to prostá ľudomilnosť? Služba národu? Starosť o veriacich? Služba Bohu? Filantropia? Pomoc blížnemu, druhým ľuďom?

Ako navzájom súvisí to, čo som tu napísala? Fakt je, že historiografia a životopis sa koncipujú cez prismu aktuálneho režimu: raz sa vyzdvihuje jeden aspekt a potláča iný, a keď sa režim zásadne zmení, je to zväčša presne naopak. Ruku na srdce: moji generační druhovia určite nezabudli, ako sa pred polstoročím vypĺňali životopisné dotazníky najprv do školy a potom pre zamestnávateľa, ako sa v mnohých skveli vety o horlivom členstve v komunistickej strane – a ako sa „upraveno“ bilancujú životy teraz, na počiatku nového tisícročia.

Nie, život a životopis nemusia byť vždy jedno a to isté...

Peter Tvrdý v posledných rokoch života
(archív rodiny Grossmann)

Za pochopenie, ústretovosť a priateľskú pomoc ďakujem Mgr.Karin Šišmišovej (SNK Martin), Karolovi Kantekovi, Petrovi Štánskemu a Jánovi Gajdošíkovi,

autorka